Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

Jens A. Petersen

Set fra Skamlingsbanken

Billeder fra en grænseegn

Kulturhistorisk forlag
Taastrup 1977

Jens A. Petersen

Set fra Skamlingsbanken

Billeder fra en grænseegn

Kulturhistorisk forlag
Taastrup 1977

Den grænse skilte aldrig beboerne i Tyrstrup herred

Et foredrag holdt i Christianfeldt Kunst- og Musæumsforening

Vi ved alle, at Tyrstrup Herred oprindelig bestod af 15 sogne, nemlig Tyrstrup sogn, Hjerndrup, Stepping, Frørup, Ødis, Vonsild, Dalby, Bjært, Stenderup, Hejls, Vejstrup, Aller, Taps, Fjelstrup og Bjerning sogne.

Efter krigen 1864 blev herredet delt, idet 8 sogne kom under kongeriget, medens 7 sogne kom til Prøjsen. Grænsen fra 1864 til 1920 kom altså til at gå gennem det gamle herred, og skilte endda to af sognene, idet Skoverup toges fra Taps sogn, medens Brændore toges fra Frørup sogn og lagdes til Taps.

Egentlig hørte endnu et sogn i mange år til Tyrstrup Herred, nemlig Seest ved Kolding, der altså også hørte til Sønderjylland, indtil 1566, da Hertug Hans af Holsten gav Seest kirke og by til Kong Frederik den Anden.

Forholdsvis sent er Tyrstrup Herred for alvor blevet bebygget. Det kan man læse ud af stednavnene. Der er forholdsvis få byer med den gamle navnetype - dem man kalder Adelbyer - som de første fra den egentlige bosættelse i landet, da de omstræfende jæger- og fiskerstammer fandt sig blivende steder

at bo. Derfra har man navnet en bonde, der blot betyder, den der er boende. På den måde er vi altså allesammen boende, hvis vi har et fast sted at bo, og det har da langt de fleste.

Ser vi på de oprindelige gamle bosteder i vort område, så har vi Hejls og Meng på hver sin side af den dybe sejlbare indskæring, vi nu kalder Mindet (Hejlsminde) Landsbyen Taps, der som by forsvandt og kom igen i nyere tid, ligger også ved et vandløb Taps å, der engang har været både vandrig og fiskerig og sejlbar langt op i landet. Taps å har som vandløb skabt bebyggelser ved sit løb, bl.a. Aller. Når vi så også nævner Ødis har vi stort set nævnt de byer, hvor efter alt at dømme den første bebyggelse fandt sted. Bebyggelsesforholdene i Tyrstrup Herred er særdeles særprægede, og man vi have svært ved at finde noget tilsvarende andet sted i landet.

De særlige bosætningsforhold på vor egn skyldes, at hele egnen har været dækket af store skove. Man påstår endda, at Farisskoven har strakt sig over hele egnen mellem Kolding og Haderslev og indtil 12-15 kilometer mod vest. Med de redskaber oldtidsfolket havde, har det været svært at rydde agerjord, hvor de store skove dækkede, og hvortil kommer, at Tystrup Herreds jorder gennemgående er svær lermuld, som man heller ikke let kunne behandle med den krogede gren - Arden - som var det pløjeredskab man havde og som naturligvis bedst kunne rode rundt i lettere jorder. Derfor er det da også på de lettere, sandede jorder at man finder spor af oldtidsagre.

Om tiden før Vikingetiden ved vi egentlig meget lidt. Virkelige bopladsfund kender vi ikke før efter den sidste istid, men der er dog beviser for, at der har været mennesker her mellem de to istider, og det vil altså sige for ca. 50.000 år siden. Der er fra disse fjerne tider gjort fund af marvspaltede dyreknogler, der har været behandlet af mennesker, og som vor højt udviklede videnskab har kunnet datere så langt tilbage i tiden.

På det europæiske fastland mod syd levede der allerede på

den tid højt udviklede jægerstammer, og det tyder på, at nogle af disse stammer sandsyndligvis er fulgt efter rener eller andre dyr herop mellem de to sidste istider, men naturligvis er forsvundet igen, da landet påny dækkedes af de vældige ismasser, der ved afsmeltningen praktisk talt skabte det landskab, vi kender i dag.

Efter den sidste Istids afsmeltning træffer vi jævnligt på menneskers færden - vel nok 15-20.000 år før Kristi fødsel, og vi træffer spor af den ældste stenaldermands færden som jæger og fisker. Fundene fortæller os om de tider, man har kaldt Dyssetiden, Jættestuetiden og Dolketiden i den yngre Stenalder, hvorfra vi finder flinteredskaber og våben og minder om »flintesmeden«s værksteder med masser af fine flinteaffald. Fra Bronzealderen har vi også mange fund, og fundene fra Jernalderen fortæller os om de perioder, vi kalder den keltiske, den romerske og den germanske periode, der slutter med den tid, vi kalder Vikingetiden ca 700-1000 år efter Kristi fødsel.

Indtil Vikingetiden har vi kun haft
få sikre oplysninger, i de århundreder vikingetiden varede, har vi fået andre og sikre midler til at fastslå bosættelsen og udviklingen, idet stednavne nu giver os muligheder for at aldersbestemme landbyernes opståen.

Det er ikke mindst af interesse på vor egn, hvor der findes mange bosteder, der fortæller os, at her er sket en rivende udvikling netop i disse århundreder.

De store skovstrækninger, der har dækket hele herredet i oldtiden er den direkte årsag til, at man her har et overvældende antal torpebyer og relativt få gamle adelbyer ved de tidligere så vandrige vandløb.

Det er i virkeligheden først i Vikingetidens slutning, at Tyrstrup Herred for alvor er blevet bebygget. Det kan man konstatere af de mange torpebyer, der som regel er blevet til bebyggelsesnavne, der ender på - rup - drup eller - strup.

Når en af de oprindelige landsbyer ikke kunne udvides me-

re, eller når »generationskløften« mellem de gamle hedninger og de unge kristenprægede blev for stor, og levemulighederne for ringe - Ja, så brød en eller flere af de unge kristenprægede blev for stor, og levemulighederne for ringe. - Ja, så brød en eller flere af de unge ud af det gamle fællesskab og drog med husfolk og slaver ud fra den gamle landsby og dyrkede et af de store øde skovområder. Man sagde »at de gjorde torp«.

Fra periodens sidste tid ved vi, at de gamle landskabslove har ordet torp i betydningen udflyttergård eller udflytterby, og når der skete en sådan udflytning fra den gamle landsby, kunne der let opstå strid om, hvad der hørte til den gamle adelby og den nye torp. Man fik dog i periodens sidste del den regel, at blev der ikke klaget på tinge over en ny torp i tre vintre, da måtte torpen have lov til at stå udelt og uantastet.

Hvor voldsom denne nybyggeraktivitet har været, ses bedst af, at torp er den almindeligste af alle vore stednavneenheder. Der findes ikke mindre end 2500 af den slags stednavne med de nævnte nogen forskellige udformninger. At torpenavnene har været særdeles almindelige i Vikingetiden og helt op til omkring 1200-tallet kan bl.a. ses af torpebyernes udbredelse i Danelagen i England og af navnene i Normandiet.

I hele Jernalderen og længe efter huggede man sig længere og længere ind i skovene for at skaffe mere og mere agerjord. De store skovrydninger, som man foretog, skete med økse og ild. Den såkaldte Svedjerydning. Ligesom man kalder denne første primitive form af landbrug for svedjebrug. Denne form for nydyrkning har fundet sted overalt på jorden og anvendes stadig. Herhjemme har vi kendt det op til vor egen tid ved hedeopdyrkningen, hvor man har afsvedet lyng og purl for derefter at vende jorden og udnytte asken som gødning.

Danmarks Geologiske Undersøgelse i samarbejde med Nationalmusæet har gennemført nogle forsøg med sådanne svedjerydninger. Man ville have konstateret, om det virkelig kunne lade sig gøre med fortidens primitive redskaber og med ilden

at rydde et areal, og man var også interesseret i, hvilken plantevækst, der af sig selv ville komme frem efter branden.

Denne rydning har været vanskelig i Tyrstrup Herred, fordi der ikke her var småkrat, men store skovtræer. Til gengæld har deres aske givet jorden langt bedre gødningskraft.

Efterhånden som et hugget og afbrændt areal blev udpint, således at afgrøderne ikke mere gav rimeligt udbytte, så huggede man blot videre ind i skovene og skabte et nyt agerområde.

Der er som nævnt et overordentlig stort antal torpebyer i Tyrstrup Herred, og det ser endda ud til, at selve torperne nogle steder har givet for små levemuligheder, og man har så omkring 1100-1200 fra torpen ryddet nyt land. Det har man gjort i torpebyen Frørup, hvor man så har skabt et Frøruprød, og torpebyen Vejstrup er blevet udvidet med et Vejstruprød.

Minder om det gamle svedjebrug finder man også i stednavne, hvor brand eller brænde indgår, f. eks. i Brændøre.

Af hensyn til sikkerhed og forsvar, både mod fjendtlige stammer, men også mod skovens vilde dyr som ulve, har oldtidens folk gerne villet bo højt, og når man kom til et terræn, der lå højt i landskabet, kunne man tænke sig at slå fast bosted, og da man efterhånden også fik husdyr og kendte deres gødning som et godt middel til at skabe gode afgrøder, behøvede man ikke at skifte boplads. Der er næppe tvivl om, at Høkkelbjerg-Vejstrupskov og Tingskovhede har været et sådant tidligt foretrukket sted, og her har sikkert både været et centralt sted for hele herredet med gudehov, offerplads og samling om det tidligste retssystem, en slags herredsret. Stednavne og sagn, der længe har levet i forvansket form tyder også derpå.

Stubbom er jo blevet det officielle navn på byen i Aller sogn, men den gamle stedlige udtale, som Stovum er nok mere rigtig, og det kunne tyde på, at den har sin oprindelse fra tiden 300-400 år efter Kristi fødsel, da -umbyerne blev grundlagte,

og den hører altså til en byskabelse, der er ældre end de fleste på vor egn. De lærde præster for et par århundreder siden havde deres egen forklaring på, hvad de allerældstes bopladsers navne betød. De sagde,at Aller var byen ved alfarvej, Hejls betød helligsø og Taps dåbssø, selv om det er ganske givet, at der overhovedet ikke var noget, der blot kunne ligne en alfarvej, da Aller blev boplads. Alfarvejen mellem Kolding og Haderslev blev først en realitet mange århundreder siden, og der var ikke nogen kristendom, da Hejls og Taps blev bosteder. I den tidlige hedenske tid kendte man hverken helligsøer eller dåb.

Der kan være god grund til at spekulere på, hvorfor der fra Føns på Fyn over Hejls, Taps, Ødis, Jels, Brøns og ud til Rejs (med den senere tilføjelse af by) ligger en sådan stribe af korte ensartede stednavne af særlig art, sluttende med Shells på Englands kyst lige overfor? Det er alle meget gamle stednavne, og der har været fremsat adskillige teorier om dem, bl.a. at de skulle ligge ved en gammel vikingevej - en vej vikinge drog fra Fyn med udskibning ved Føns for at sejle til Hejls og derfra fortsætte tværs over landet i stedet for at sejle til Hedeby i Sydslesvig og følge den gamle vikingevej i læ af Dannevirkevolden; der jo netop blev anlagt som værn for denne vej.

Vikingernes veje var mange og nok på mange områder uafklarede. Måske står vi ved en ældgammel vikingevej i vort område, og de mærkelige stednavne som vidnesbyrd derom. Efter ulykkesåret 1659 med krig og pestsygdomme gik befolkningstallet også i Tyrstrup Herred voldsomt nedad. Folk var døde i hobetal, og det tog flere år inden der igen var beboere og besætning på egnens gårde. De første nogenlunde reelle befolkningstal vi kender efter ulykkernes svære år er fra 1775 - altså over 100 år senere - og de skyldes pastor Rhode, der siger, at indbyggerne i hele Herredet beløber sig til 6980 mennesker.

Dette indbyggertal for hele Tyrstrup Herred fordeler han med 800 indbyggere unge og gamle i Tyrstrup sogn og oplyser, at der er 113 familier og bosteder. I Hjerndrup sogn er der 400

indbyggere. Der er 49 huse i Øster og Vester-Hjerndrup og 2 i Holmshuse. I Stepping sogn er der 118 familier og indbyggerne er »680 Sjæle«.

I Frørup sogn er der 300 indbyggere, og i Ødis er der 500, medens der i Vonsild er 460 sjæle. I Dalby er der 320, og i Bjært skal der bo over 700 mennesker, Stenderup sogn har over 600 indbyggere, siger den omhyggelige præst i sin opremsning, medens der i Hejls sogn kun er 360 og i Vejstrup 400.

I Aller sogn er der 500 mennesker. I Taps er der 51 familier der omfatter 300 sjæle. Fjelstrup er det store sogn med 700 indbyggere, medens der i Bjerning sogn kun er 280.

Det lader sig ikke efterspore, om den gamle præsts opgivelse af indbyggertallene er rigtige, men det er de nok tilnærmelsesvis.

Året 1659 er blevet kaldt skæbneåret eller lidt mere afdæmpet ulykkesåret, og begge dele er lige rigtige. Haderslev Lehn, hvortil også Tyrstrup Herred hørte, blev et af de hårdest ramte ørst drog de svenske tropper gennem landet og efter dem fulgte de polske og brandenborgske tropper, der skulle hjælpe Danmark.

Disse hjælpetroppers ophold og færden blev faktisk en langt større ulykke end de svenske fjendtlige tropper, bl.a. fordi de første hungersnød og pest med sig.

25-50 pct. af præsterne i Syd- og Sønderjylland døde af pesten, men man må regne med, at den almindelige befolkning blev endnu hårdere ramt, idet præsterne i Syd- og Sønderjylland døde af pesten, men man må regne med, at den almindelige befolkning blev endnu hårdere ramt, idet præsterne ganske givet har haft bedre økonomiske kår og større hygiejnisk forståelse, så de nok er sluppet med mindre dødelighed end befolkningen som helhed.

Sygdommens udbredelse peger hen på de polske soldaterlejre som centre for pestsygdommene, specielt den store polske lejr på Skrudstrup Mark i Skodborg sogn, og sygdommens

hærgning var særlig frygtelig i Malt, Frøs, Anst, Gram og Tyrstrup Herreder.

Der har været ligefrem hungersnød hos befolkningen, der også har fremmet sygdommen. Kreaturerne er blevet fjernet af soldaterne, og man regner med, at foldudbyttet dengang var 3-4 fold, og da hele egnen først blev udplyndret af den svenske hær i 1658 og derefter måtte modtage 30.000 mand hjælpetropper med 24.000 heste, foruden de mange kvinder og børn, der fulgte med hærene, så kan enhver sige sig selv, at hungersnøden og elendigheden var stor på hele egnen.

Man har ikke noget tal på, hvor mange af beboerne i Tyrstrup Herred, der døde af hungersnød og sygdom i skæbneåret, men man ved, at der i Tyrstrup Herred var 12 præster, og af disse døde 9 eller 10, og det vil altså sige 75 til 83 pct. af alle herredets præster. Man ved også, at endnu i 1661 var 67 pct. af alle ejendomme øde uden beboere og dermed også helt ude af drift.

Om præsten Niels Nielsen i Ødis sogn skriver P. Rhode, at han »døde 1659, og hvo kunne her i egnen overleve dette år«.

Om præsten i Volsild Matthias Antoni, der var præst her fra 1617 til 1658, »da han i den fatale tid døde i Kolding«.

Om Jørgen Schrøder i Bjært sogn oplyses, at han var præst her »fra 1634 indtil det fatale år 1659«.

Pastor Balthasar Brun Haderslebiensis i Tyrstrup blev »1656, den 22. januar, ægteviet med Magdalene Brunling. Han døde alt for tidligt i den bedrøvelige fejdetid 1659, og hans moder ligeså. De blev begge begravet fra Haderslev til Tyrstrup kirke, og har altså forgæves søgt lægedom og hjælp i Haderslev.

Hans efterfølger i embedet som sognepræst i Tyrstrup gik det ikke bedre. Han hed Christian Schmidt von Eisenberg, og hans fader var præst i Haderslev.

Den 8. juni 1659 blev han ordineret til præst i Tyrstrup, men hans menighed og tilhørere var i stort tal flygtet til den af sygdom hergede by Haderslev, hvor han besøgte dem og præ-

dikede for dem. Han blev selv smittet af pesten og døde samme år den 12. september.

I Stepping var Laurentius Brodersen sognepræst og herredsprovst for Tyrstrup Herred fra 1640. Ligesom sin forgænger i embedet gjorde han meget for at opbygge præstegårdens bygninger »men han døde i det fatale år 1659, den 20. april, i Haderslev.

Hans Dall blev præst i Hejls og Vejstrup i 1640 »men døde i det almindelige døds - og ulykkesår 1659 i Haderslev«.

Det store antal ødegårde i Tyrstrup Herred efter 1659 måtte naturligvis kræve en ekstra indsats for at få gårdene besatte igen. En stor del af dem var nedbrændte eller nedbrudte, og det tog faktisk alt, hvad der fandtes af egetræer, at få nyt bindingsværk og nye bulfjæl til huse og gårde. Endnu i 1687 var der så mange ødegårde i Tyrstrup Herred, at de udgjorde 11 pct. af samtlige gårde.

Her på egnen spillede kongeligt gods jo en væsentlig rolle efter at Frederik II havde udkøbt adelen og havde skabt et stort sammenhængende kongeligt godsområde. Straks efter krigen henlå to trediedele af det kongelige jordegods øde, en trediedel sidst i 1660erne og endnu i 1687 var mindst 10 pct. øde. I løbet af 1660erne tog kongen de øde gårde ind som sine.

Der blev gjort en kraftig indsats for at få gårdene beboede igen. Helt unge mænd på 16-17 år blev gift med ældre enker, og der blev tilbudt folk fra Nordjylland og andre ikke-pestramte egne, gårde på meget lempelige vilkår.

Lige fra de allerældste bosættelsestider har befolkningen i Tyrstrup Herred udgjort en enhed. Der er ingen beretninger om stammekrige fra dette område, og de har til alle tider i krig og fred stået last og brast.

En sådan samhørighed kan ikke brydes blot fordi man trækker en vilkårlig grænse, der går på tværs af alle skel. Den samme herredsfoged og den samme herredsprovst har vogtet den timelige og den åndelige velfærd i hele Tyrstrup Herred.

Da grænsen efter 1864 blev lagt tværs igennem herredet levede fællesskabet videre, og det lykkedes aldrig prøjserne at bryde dette fællesskab, som det formede sig i hverdag og fest.

Det er således interessant at lægge mærke til, hvorledes de gamle foreninger i Tyrstrup Herred formåede at kæmpe imod adskillelsen ved grænsedragningen. På det område indtager den såkaldte Aller Brandkasse hvis officielle navn er »Brandassuranceforeningen for rørlige ejendele, formenlig i Haderslev Østeramt« holdt en ikke ubetydelig forbindelse over grænsen gennem alle 56 år.

Medlemsfortegnelsen fortæller således, at Aller-Kassen havde 68 medlemmer i Sjølund, 44 i Grønninghøved, 73 i Vejstruprød, og i 1904 var gårdejer Peter Clausen, Sjølund, medlem af Brandkassens direktion, valgt af medlemmerne nord for grænsen. De nævnte var blot medlemmerne i et enkelt af den nordlige sogne. De øvrige syv havde også mange medlemmer i Aller-Kassen.

Også mange mindre foreninger var med til at holde båndet over grænsen vedlige, således var Vejstrup Kreaturforsikrings-Forening også efter 1864 en forening med mange medlemmer særligt blandt de mindre jordbrugere, både i Vejstrup og Fjelstrup sogne. Desværre synes denne forenings ældre protokoller at være forsvundne, men i de ældste af de bevarede nævnes både medlemmer, bestyrelsesmedlemmer og vurderingsmænd fra begge sider af grænsen.

Når folk i Tyrstrup Herred skulle til »æ staj«, så var det Haderslev og det var hller ikke for de nordlige sogne Kolding. Tyrstrup Herred hørte jo i retslig henseende altsammen under Haderslev, og selv om de otte sogne efter 1964 kom under Kolding retskreds, og beboerne derfor med hensyn til skøder og andre offentlige dokumenter, betaling af ejendomsskatter, tiende og lignende måtte til opbørselsstuen i Koldiv så holdt man dog stadig fast ved, at »en tur til æ staj« var en tur til Haderslev.

Før chauseen Kolding-Haderslev blev anlagt benyttede folk, der ville til staj den gamle studevej eller landevej fra Kolding til Haderslev, der gik over Vonsild, Sjølund, Brabæk og Aller. Kom man til staj — enten der så kørte den ene eller den anden vej fra Tyrstrup Herred, så havde folk deres bestemte gæstgivergårde eller logis — som man sagde — hvor der blev spændt fra. Man skiftede meget sjældent. I reglen beholdt en slægt fra slægtled til slægtled den samme gæstgivergård.

Nogle spændte fra hos Fritz Wollesen — senere hed værten Andreas Johannsen — i Gåskjærgade, og andre spændte fra hos Peter Tonnesen o æ Stormklok.

Det gik helt gemytligt og dagligdags til i de gamle gæstgivergårde, hvor vært og gæster havde kendt hinanden fra barneårene. Nogle af Tyrstrup Herreds gamle bønder fik deres sædvanlige middagslur, enten på en sofa i værtens stue eller i sengen på et gæsteværelse. Sådan var skikken, og den fulgte man. Ingen havde hastværk. En dag i æ staj var en dag.

I ældste tid havde man selv sin madkurv med. Mændene fik dertil en tår øl og en dram, og kvindfolkene fik en kop kaffe og en kovring. Men det næste slægtled fik straks flottere vaner.

Det var almindelig skik, at man kørte til stajs hver mandag, og disse mandagsture kom til at spille en meget vigtig rolle i bøndernes liv. Her traf man sammen fra alle Herredets sogne — og fra sognene i Haderslev Herred, selv om man nok ikke blandede sig så meget med folk fra andet Herred. Her drøftede man tidens begivenheder og landbrugets priser. Man fik sig et slav kort og slog mangen en handel af, for bønderne i Tyrstrup Herred kunne li' at handle. Det lå dem i blodet — måske helt tilbage fra Vikingetiden.

Derfor skulle der meget tvingende grunde til, hvis en nogenlunde velstillet gårdmand forsømte at køre til stajs om mandagen.

Det er nok rigtigt, som kritiske tunger har villet sige, at disse

mandagsture kostede både tid og penge, der med større fordel kunne have været anvendt i bedriften derhjemme.

Også deres fortæring i byen var efterhånden blevet betydeligt dyrere, nu nøjedes de ikke mere med den medbragte mad men tyede til middagsmad, der gerne bestod af fersk skuppe og senere på dagen mad med pålæg, øl og snapse.

Det kunne nu også forekomme, at det blev ud på aftenen, inden de igen fik spændt for og kørte hjemad.

Der var nok også nogle, der fik så stor interesse for byturene og de våde varer, at de soldede sig fra en god slægtsgård.

Det var minussiden ved stajsturene, men det må ikke af den grund glemmes, at mandagsturene også havde deres store betydning for det folkelige sammenhold mellem bønderne i Tyrstrup Herred, og modnede dem til at tage aktiv del i nationalitetskampen, da den for alvor brød frem kort efter 1800-tallet.

Når befolkningen i Tyrstrup Herred blev en så stærk og bevidst deltager i det nationale arbejde, at det var dem der i første række skabte Skamlingsbanken som det nationalt danske samlingssted, når man fik rejst den store Skamlingsbankestøtte til minde om den danske sags forkæmpere i Slesvig, og når det lykkedes at bevare Skamlingsbankestøttens sten efter prøjsernes sprængning af den og få den genrejst igen i 1866 — ja, så var det altsammen resultatet af dansk sammenhold og aktiv indsats af befolkningen i Tyrstrup Herred.

Der er ingen tvivl om, at mandagsturene og sammenværet i æ staj har haft deres uvurderlige betydning for hele befolkningen i Herredet.

Det var jo nok mere de velstillede bønder fra Tyrstrup Herred, der tog til æ staj, men til gengæld kom alle fra hele Herredet til æ Felt for Christiansfeld trak som en magnet og var på sin vis egnenes købstad. Hvis folk en sjælden gang ventede et brev, mnåtte de selv hente det i Christiansfeld. Men på den måde, at man selv skulle forhøre om der var noget brev, kunne

det jo nok ske, at det var temmelig gammelt, inden det kom adressaten i hænde.

Kom man ikke selv »et lof over o æ Felt«, og man havde fået et nys om, at der var et brev til en, så kunne man for at spare sig selv for tid og ulejlighed, sende bud med kagekonen. De kom da altid mindst en gang om ugen over o æ Felt og mange af dem endda flere gange.

Christiansfeld var ikke alene et betydeligt åndeligt centrum for Tyrstrup Herred, men også hele egnens handelsby — man påstår endda at de flittige og dygtige brødre og deres mangeartede virksomheder i en årrække var en alvorlig trussel for både Haderslev og Kolding.

Folk købte deres fornødenheder o æ krambod og o æ issenbod, og Tyrstrup Herreds mange kagekoner, der med deres kurve fyldte med »købensbørd« handlede hos gårdmænd, husmænd, håndværkere og arbejdere og trofast kom ud til de yderste huse langt fra landsbyerne hentede deres forsyninger i Christiansfeld hos æ sukkerbager eller æ brødbager, hvis berømte skum- og strødselskager var meget efterspurgte. Sådan en nubbertstrødsel fra æ brødrebager var også bedre end man kunne købe andet sted, og dne handel vedblev i stor udstrækning indtil Verdenskrigen i 1914 for første gang virkelig for alvor spærrede grænsen mellem familie og venner. Det skete med pigtråd og opgravninger og med en talrig vagt af gamle tyske landstormsmænd, særlig fra Hamborg.

Længe varede det dog ikke, før befolkningen i Tyrstrup Herred atter fik forbindelse med hinanden, for nu kom der en tid med smugleri i den helt store målestok. Men før 1914 fortsatte kagekonerne deres handel. De tog ikke blot breve med fra Christiansfeld til beboerne i de sydlige sogne. De nordlige havde nu fået poststed i Kolding. Men kaagekonerne tog både sæbe og lys med fra æ siefkoger og æ lysstøver i Christiansfeld. De ting fra Christiansfeld fik vi altid i min barndom i Vejstrup sogn, men vi tog da også selv til Christiansfeld for at handle

hos Spielwerck og andre gamle forretninger i Brødremenighedens by.

Mange fra hele Tyrstrup Herred deltog i de store festgudstjenester i Brødremenighedens kirkesal og hele egnen var stærkt påvirket deraf. Folk, der var nogenlunde velstillede, sendte deres børn til Realskolen i Christiansfeld. Det blev regnet for noget virkeligt fint at gå i skole her, og det var ganske givet også en udmærket undervisning, der blev ydet i den traditionsrige skole. Endnu i min barndom var der mange af de gamle, der talte meget begejstret om deres skoletid i Christiansfeld.

Uden i øvrigt at blande mig i kommunesammenlægninger og inddelinger i Tyrstrup Herred den 1. april 1970, sagde taleren til slut, så har man vel lov til at sige, at det er ret så kedeligt, at det herred, hvor man har holdt sammen i århundreder og bevaret sammenholdet også over grænsen fra 1864 til 1920, ved den nye kommuneinddeling kom til at høre ikke blot under tre kommuner men også under tre amter: Vejle amt, Ribe amt og Sønderjyllands amt. Det er måske administrativt rigtigt. Det skal jeg ikke sige noget om, men det er folkeligt og historisk en meget sørgelig sag.

Var folk i Vejstrup slemme heksemestre?

Den meget vidende præst P. Rhode udgav i 1775 en beskrivelse af Haderslev Amt, og heri omtaler han også Vejstrup Sogn, der jo dengang hørte til amtet, og efter at have nævnt sognets byer, meddeler han, at der ikke findes nogen by i sognet med navnet Vejstrup. Hvor den er blevet af, ved ingen, somme mener, at den blev ødelagt, fordi indbyggerne var slemme heksemestre, siger Rhode.

Rigtigt er det i hvert fald, at man i den historiske tid ikke har kendt nogen Vejstrup by, og kun kirken har haft sognets navn.

Man siger, fortsætter P. Rhode, at kirken engang blev betjent af kapellanen i Kolding, og man viser endnu en stor sten, noget fra kirken, som var vejmærke for kapellanen, om han var på ret vej til sin kirke, for her var lutter skov, og kirken lå også i tyk skov.

Ingen kender mere noget til denne sten. Hvis den nogensinde har været her, må den være fjernet for længe siden. Men at hele egnen mellem Kolding og Haderslev og langt mod vest har været dækket af en stor skov er sikkert nok. Både bynavne og store træstammer i egnens moser er sikre vidnesbyrdd herom.

Lige ved sognegrænsen mellem Vonsild og Vejstrup sogne ligger to gårde, der begge hedder Stangmoseled. Forledet i

dette navn har nok oprindelig været stage, der senere er forkortet til stang. Det kan være her ved den gamle vej fra Kolding gennem Vonsild til Vejstrup, at der har stået et vejmærke, men det kan lige såvel have været et byled til bymarkerne, der har været lukket med en stang eller stage.

I sognet findes også et områdenavn, Kurkmark, her har ligget en forlængst forsvunden landsby, der i sin tid hed Kurup, og i 1542 blev omtalt som Curupmark. De gamle i sognet mente, at her havde ligget en herregård eller borg på en lille forhøjning i det lavere område. Det kunne også godt ligne en gammel borgbanke, og de fortalte, at i ders barndom blev der oppløjet mange store munkesten på stedet.

Fortællingen om en borg på dette sted kan dog næppe være rigtig, for hvis den havde ligget her og havde været bygget af munkesten, så ville der også have været historiske efterretninger om den og det er der ikke. Hvis der er oppløjet mange munkesten på stedet, må disse sten være tilført andet sted fra. De kan stamme fra nedbrudte herregårde i det gamle Tyrstrup herred, hvor herregårdene på et tidligt tidspunkt forsvandt, da Kong Frederik II opkøbte dem, og da de senere blev solgt til til bønderne med jordarealer, der endnu karakteriseer egnens store proprietærgårde og hvis statslige rester er egnens store statsskove.

Måske har stenene siddet i gamle nu forsvundne bøndergårde.

Sognets hovedby har i hele den historiske tid været i Sjølund, hvis gammeldanske forled har været sio, der betyder sø, og søen har nok været den nu udtørrede Sjølund Gammelmose. Lund betyder skovrest, og det passer også med at her har været skov, da der opstod en bygd ved søen. De mange fundne træstammer af asp og eg, der gennem flere generationer ved tørvegravning er gravet op af mosens tørvejord viser hen til skov og dens helt gamle træbestand af f.eks. asp. I min barndom skød bævreasp frodigt frem som småkrat overalt i mosen.

I selve sognenavnet Vejstrup findes i navnets forled det gammeldanske personnavn Wisund, medens navneendelsen er det overalt i landet kendte strup, nogle steder som torp, f.eks. i Astorp, og det betyder en udflyttergård eller udflytterby, formentlig fra Vikingetidens slutning eller kort efter, da indbyggerantallet steg så stærkt i de oprindelige bygder, at der ikke var levemuligheder mere, hvorfor en mand ved navn Wisund sammen med sine folk — og formentlig oogså slaver — flyttede ud i ødemarken, ryddede skov og sten og grundlagde den nye bygd. I 1231 blev Vejstrup skrevet Wisænthorp.

Lidt længere mod syd i de tætte storskove kom der igen en udflytterby med samme forled men med den sønderjydske navneendelse røj, som de gamle i min barndom kaldte Vejstruprød. Røj eller rød betyder en rydning af skov, krat og sten.

Det berømte sted i Vejstrup sogn er de store stejle høje randmoræner fra Istiden, der hedder Skamlingsbanken under eet, men som på forskellige steder i bakkedraget har egne navne som Spidsbjerg og Bredbjerg, der henviser til bakkedelenes form.

Ved Skamlingsbankens fod ligger den smukke gamle landsby Grønninghoved Skamlingsbanken omtales også i gamle beskrivelser som Grønninghoved Bjerge. Ordet grund er den ældste forudsætning for landsbyens navn, og det betyder kløft. Navnet kløft eller grund hentyder sikkert til den i forhold til det omliggende landskab dybe dalsænkning, der fra nordvest strækker sig ind til landsbyen. Hoved betydfer et fremspring i landskabet, således som man også kender navnet andet sted i landet, og på dette sted er det ganske givet Skamlingsbanken, ordet henviser til.

Selve navnet Skamlingsbanke er sammensat af navnet skam, der betyder kort, og lænde, der betyder landstrækning. Set ude fra Lillebælt ses det højeste af Skamlingsbanken som en kort strækning, og det er nok det, der har givet Skamlingsbanken navn.

Da vore forfædre var soltilbedere begravede de deres døde på de høje steder, og Skamlingsbanken er ikken ogen undtagelse. Her er gennem tiderne gjort talrige gravfund. De sidste jeg kender blev dremdraget ved anlæg af den nye Skamlingsbankevej ned til Grønninghoved i 1930'erne. Når en del af Skamlingsbanken har fået navnet Højskamling viser det nok hen til gravhøje der forlængst er sløjfede. Navnet er efter 1840'erne blevet direkte knyttet til den nationale festplads på Skamlingsbanken. Men navnet er langt ældre.

Der er mange ældgamle veje i sognet. Den gamle landevej, der gennem Sjølund og i en bue vest om Sjølund Gammelmose fortsætter gennem Vejstruprød til Tyrstrup herreds tingsted i Aller, og en anden vej fra de nordlige sogne i det gamle udelte 15-sognede Tyrstrup herred, Dalby, Sdr. Stenderup og Sdr. Bjært fører over Skamling gennem Grønninghoved med sigte på herredstinget i Aller. En anden gammel betydningsfuld vej fører fra stranden gennem Grønninghoved og Sjølund til Astrup videre mod vest.

I sognet krydser således ældgamle færdselslinjer fra nord til syd og fra øst til vest, og det har de gjort fra de allerældste tider. Selv om der er sket betydelige vejændringer gennem de sidste hundrede år, har det ikke udslettet de gamle vejføringer, selv om den daglige færdsel nok har forskubbet sig i nogen grad.

Vejstrup sogn — som hele denne egn i øvrigt — har været meget tidligt bebygget, men den gode jord og effektive dyrkning gennem århundreder har fjernet de fleste spor af fædrenes virke. Således er et stort ukendt antal gravhøje forsvundet. I skoven ved Grønninghoved strand er der endnu to store 52-55 meter langdysser og et par runddysser bevarede, men i forstyrret form, og nok kun bevarede foardi de ligger i skoven. Der er også noget af en høj ved Vejruprød, men man ved, at der er sløjfet og ødelagt 2 dysser og 16 gravhøje. Der er ingen tvivl

om, at der der har været endnu mange flere, der er forsvundet, før nogen ved af.

I området ved Høkkelsbjerg i Tyrstrup sogn, Tingskovhede i Taps sogn og Vejstrupskov i Vejstrup sogn er de helt sensationelle fund jo af nyere dato, og der er næppe tvivl om, at mere tid efter anden vil dukke frem. Vi er på disse kanter på vigtigere og ældre historisk område, end man aner.

Gennem dette område passerer også en ældgammel vej, der langt senere har fået navnet Kongevejen, fordi den blev udbygget som vejen mellem Koldinghus og Haderslevhus. En anden vej, der formentlig er en gammel vikingevej gik fra Hejls over Taps, Ødis, Jels til Rejs, hvilken by senere fik navnet Rejsby. Det var den øst-vestgående handels- og vikingevej, der svarede til den langt sydligere øst-vestgående vikingevej i ly af Dannevirkevolden.

Gamle slægter, gårde og huse i Vejstrup Sogn

Vi er kommet hjem igen. Sådan kam man på visse måder karakterisere Vejstrup, Hejls og Taps sognets tilbagevenden til Sønderjylland, da en del af »de otte sogne« den 1. april 1970 blev sammenlagt med Christiansfeld til en storkommune.

Alle de gamle slægter i de otte sogne havde fra gammel tid slægtsforbindelserne mod syd. Det havde de i udpræget grad i min barndom, og jeg mindes ikke en eneste af de ældre sgonebeboere, der havde slægtsforbindelser nord for Sønderjyllands gamle grænse ved Kolding å — men nogen må vel nok have haft det.

Trods en spærrende statsgrænse fra 1864 til 1920 vedblev de otte sogne at være lige sønderjyske eller slesvigske i slægtsforbindelser, i tænke- og væremåde, i tro og skik, i hverdag og fest — det vedblev at præge egn og befolkning og først de allerseneste år — og vel ikke mindst landbrugskrisen i 1930'erne — skabte noget ændrede forhold, idet der da kom mange nye folk udefra til egnens gårde og huse uden personlig forbindelse med egnens gamle slesvigske folkekultur, ejendommeligheder og traditioner.

Tiden efter 1864 havde yderligere forstærket egnens slesvigske præg, idet mange sønderjyder for at undgå den forhadte prøjsiske soldatertjeneste eller fordi de som optantervar blevet

udvist af Sønderjylland af de prøjsiske magthavere, havde taget bopæl, købt gårde eller huse i sognene umiddelbart nord for 1864'egrænsen, hvor de ventede på opfyldelsen af Wienerfredens paragraf 5 og Sønderjyllands snarlige genforening med moderlandet. Men de fik jo lov at vente længe, inden den lykkelige stund oprandt i 1920.

En af de gårde, der er udflyttet fra Sjølund by, er »Damkjærgård« (matr. nr. 10a m.fl.) med indkørselsalle fra vejen mellem Binderup og Sjølund ved den vej, der engang var en hovedfærdselsvej, men nu er en mindre betydningsfuld vej. Det var Andres Sørensen Damkjær der i 1855 flyttede gården ud »på de øde marker«. Hans søn Hans Jacob Damkjær overtog ejendommen i 1870 efter sin far.

Også nabogården på vejen mod Binderup, skråt overfor Damkjærs gård, er flytet ud fra Sjølund by. Den ejedes af Hans Peter Boojsen, og hørte oprindelig sammen med Hans Jørgen Bojsens gård sydligst i Sjølund by. Den ejedes senere af Karl Sejer. Ved en deling af den oprindelige store slægtsgård fik en yngre søn halvdelen af arealet og flyttede gården ud af byen.

Naturlige ting kunne i ældre tid få overtroiske forklaringer. Det hændte nemlig at Hans Jørgen Bojsens kone fik to tvillingpiger, og omtrent på samme tid fik smed Buhls kone tvillingsønner. Det var jo særdeles mærkeligt, og byens folk spekulerede meget over, hvordan det kunne gå til — man kom til den overbevisning, at »det skyldtes vandet i byens brønde«. Det var man da helt sikker på.

Det lange gamle stråtækte hus på »æ Pottebjergvej« er nu helt forsvundet. Vejen var en del af den gamle landevej fra Sjølund, gennem Vejstruprød til Tystrup Herreds ældgamle tingsted i Aller, og faktisk den oprindelige landevej mellem Kolding og Haderslev.

Det var i mange år sognets fattighus, og blandt fattighusets sidste beboere var Stor Inger og Lille Ties (Mathias), der også blev kaldt Klokker. Han havde vist i sin tid været graver og

ringer (klokker, som man sagde) ved Vejstrup Kirke før Søren Bruhn — eller Søren Dødgraver, som han kaldtes, men han havde sviret og drukket sig fra bestillingen og havnede som fattiglem i fattighuset.

Det var under meget små og fattige forhold, man boede i det gamle hus, og den sociale forståelse eller nogen form for menneskelig hjælp til de kuldsejlede, syge og fattige var der næppe.

Store Inger løb altid sognerådsformanden der i mange år var vor nabo Jens Graff (valgt af Venstre) på dørene for at få mere hjælp af sognet, og når hun fik et nej eller kun nogle få kroner, truede hun altid med at drukne sig.

Sproget var nok mere brutalt end ment i de tider, og Jens Graff svarede sindigt på hendes trussel om at drukne sig, at så skulle hun da fortælle ham hvornår og hvor det var, for så ville han møde med en rive for at holde hende under vandet, til det var forbi.

Store Inger var ellers meget høflig, når hun kom for at bede om mere hjælp. Så sagde hun: Her, herren Graff. Finere kan det vel næppe siges.

Der var stor uhygge omkring dette fattighus, for her havde en mand haft bopæl, da han gjorde sig skyldig i voldtægt mod en pige fra Sjølund, som han havde lokket ned på den øde vej fra Sjølund mod Kurkmark.

Da min søster tjente hos Petter og Sofi' i Vejstrupskov, måtte far altid følge hende forbi det uhyggelige fattighus, når hun en aftenstund var hjemme på besøg, selv om voldsforbryderen forlængst havde fået sin straf og forladt egnen. Han var vist blevet sendt til Amerika på sognets foranledning. Uhyggeligt var der i det gamle fattighus og uhyggen bredte sig til både dets beboere og omgivelser, selv om der nok ikke var nogen virkelig grund dertil.

Nu så mange år efter, kan det vel også gå an at fortælle, at

smedemester Buhl blev valgt til sognerådsmedlem uden at være opført på den kommunale valgliste.

Efter valget opdagede jeg det, og gjorde vor gode nabo, sognerådsformanden Jens graff, opmærksom på det, og at valget altså var ugyldigt.

Jens Graff blev helt ude af sig selv, for han havde ansvaret for valglisterne, og han havde også ledet opstillingsmødet og valget.

Han bad så mindeligt, om jeg ikke nok ville tie med det og lade være med at skrive om det. Det lovede og holdt jeg og det er første gang jeg omtaler det — men nu er begge hovedpersoner i sagen forlængst døde.

Jens Graff var en god nabo, og hans kone Petrea, født de Place, var også min gudmor, så jeg havde al mulig grund til at tage hensyn. Men smed Buhl sad rent faktisk i fire år i Vejstrup sogneråd på et ulovligt grundlag. Han var imidlertid også en god og anset mand, gennem mange år formand og kasserer for Vejstrup sogns sygekasse, formand for sygeplejeforeningen og for hjælpekassen m.m., så jeg følte mig ikke særlig brødebetynget ved at tie.

Mennesker, tider og gårde i Vejstruprød

Kommer man fra Vejstrup Kirke ned til Vejstruprød — blandt egnens folk kaldet »Røj« — møder man landsbyens gårdsamling. På højre hånd Vejstrupgård, og mellem vejen og denne gård ligger »æ Fiskers tovt«. Her lå i ældre tid Fischers gamle slægtsgård, der blev flyttet til den s nuværende plads som første gård på vejen fra Vejstruprød op mod Vejstrupskov.

Til venstre ligger Bruhn-slægtens gård og bag den uden jord resterne af Gert Lundbæks gård, der også var en gammel slægtsgård.

Både Andreas P. Bruhns gård »Toftegård« (matr. nr. 2a m.fl. af Vejstruprød) og »Ravnsminde« bag Vejstrupgård (matr. nr. 4a m.fl. af Vejstruprød) har gennem mange år været i samme slægts besiddelse, nemlig slægten Jørgensen Ravn.

»Toftegård« blev købt af Andreas P. Bruhn i 1884 efter Andreas Krogh, der i 1873 havde købt den af Jørgen Jørgensen Ravn, der havde ejet den siden 1856, da han købte den af Jørgen Lauridsen Bonde.

»Ravnsminde« blev overtaget af Rasmus Jørgensen Ravn i 1892 efter faderen Jørgen Truelsen Ravn, der havde overtaget den 1833 efter sin far, Mads Jørgensen Ravn. Bygningerne er opført 1892, og gården lå oprindelig som en rigtig sønderjysk

bondegård med bindingsværk og bullader på modsat side af vejen, lige over for den nuværende gård.

Denne slægt kan, som så mange andre af de gamle bondeslægter på egnen, føres tilbage til gårdejer Simon Hansen i Sjølund, der var født ca. 1652 og blev begravet på Vejstrup Kirkegård den 17. februar 1723. 71 år vammel.

Hans børn var Hans Simonsen, døbt 9. august 1691, Nis Simonsen, døbt 18. august 1695, og Peter Simonsen, der i Tyrstrup Herreds panteprotokol omtales som Nis Simonsens broder og kaldes »Sandemand Peter Simonsen i Grønninghoved«. Han har altså været en agtet og anset mand, ellers var han ikke blevet sandemand.

Nis Simonsen overtog ifølge Tyrstrup Herreds protokol faderens gård i Sjølund, der var en halv ejendomsgård.

Hans Simonsen blev som »ungkarl af Sjølund« gift 7. november 1726 med den 26-årige enke Anne Jørgens, født Pedersdatter havde været gift med den i 1725 afdøde Jørgen Hansen på gården i Vejstruprød. Gården nævnes i Tyrstrup Herreds panteprotokol som nr. 36, ejendomsgård 2/3 parts eller ottings gård ved udskiftningn af fællesskabet i 1782. Dens arealer blev forøget en del i tidens løb, men igen udstykket væsentligt. Den ligger — nu som et husmandssted — umiddelbart nord for vejen Vejstrup-Hejls, første ejendom på venstre hånd efter Vejstrupgård.

Anne Pedersdatter fødtes og døbtes samme dag, nemlig 21. marts 1700 i Grønninghoved og døde 14. marts 1786 — »86 år minus 7 dage« gammel. Efter præstens opgivelser fik Hans Simonsen og Anne Pedersdatter 9 børn.

Anne Pedersdatter var datter af gårdejer Peder Lausen i Grønninghoved og Maren Pedersdatter. Han er født ca. 1650 og begravet 24. maj 1716 på Vejstrup Kirkegård, 66 år gammel. Hun begravet 7. februar 1742 på Vejstrup Kirkegård.

Peder Lausen og Maren Pedersdatters børn, født i Grønninghoved, var: Kirsten Pedersdatter, født 5. april 1692, Ma-

ren Pedersdatter, der blev begravet 1696, og Laue Pedersen, født 21. marts 1697, og gift på gården i Grønninghoved, hvis senere ejer var Iver Andersen Ravn.

Fra gårdejer Hans Simonsen i Sjølund, der som nævnt var født ca. 1652 og blev begravet på Vejstrup Kirkegård 17. februar 1723 nedstammer næsten alle slægter på de gamle gårde i Vejstrup sogn, f.eks. slægterne Ravn og Straarup, og enten man studerer de gamle gårdes historie eller sognets kommunale historie møder, man alle steder og på alle områder medlemmer af Hans Simonsens slægtsgrene og da først og fremmest Ravn og Straarup.

Lad os for et øjeblik forlade de gamle slægter og se lidt på landsbyen Vejstruprød.

Lige over for den gamle smedie i Vejstruprød, hvor en vej går mod Vejstrupskov og en anden mod Fiskebækkær og »æ Fjelbro« ved sogneskellet mod Aller, ligger et hus, hvor der tidligere var brødudsalg. Her boede en kagekone, der med to kurve i et åg over skulderen gik rundt og falbød kager og boller.

Hos smed Christiansen var der ikke alene byens smedie, men der var også høkerhandel, som dengang var den eneste forretning i Vejstruprød.

Ved Vejstrupskov, der lå lige op til den dansk-tyske grænse ved Høkkelbjerg, blev der efterhånden ligesom i Vejstruprød by opført mange gendarmhuse, hvor de danske grænsegendarmer med deres familier boede, men der lå også fem-seks gårde, et par husmandssteder og nogle arbejderboliger, der var flyttet herop til efter anden efter udskiftningen af fællesskabet i 1782.

Nærmest grænsen lå »Grænsegården«, og dette navn var naturligvis af nyere dato, efter at grænsen var blevet draget her efter krigen 1864. Ved en sidevej mod syd og således, at markerne gik ned til statsgrænsen lå tre gårde på stribe. Her boede Jørgen Grau, Hans Graff og Peter Petersen, hvis kone hed Sofie — af alle kaldt »Petter og Sofi'«. Både Jørgen Graus slægt

og Petter og Sofi' var kommet fra Als til kongeriget, som så mange andre dansksindede sønderjyske slægter, der havde bosat sig lige nord for voldsgrænsen.

Hos Petter og Sofi' tjente min søster Kjestine, da hun 14 år gammel kom ud af Vejstrup Skole.

Når de unge fra gårdene ved Vejstrupskov havde været i danseskolen i Vejstrup Forsamlingshus, gik de på hjemvejen ind hos kagekonen i Vejstruprød for at få et par boller eller et par stykker wienerbrød, og snakkede de godt for hende, kom de inden for i stuen og fik kaffe til.

At de så senere på aftenen sad og snakkede en sommernat uden for Peter Fischers gård kunne jo nok føre til, at det blev hen i morgenstunden, før de kom hjem, og ved morgenmalkningen kunne deres hoveder søvnigt nikke omkap med køernes haleslag.

Da grænsen mellem Danmark og Tyskland efter den ulykkelige krig i 1864 blev draget ved Vejstrups sognegrænse mod Aller, blev der oprettet et toldsted i Vejstruprød på det knudepunkt, hvor vejen gik mod syd til Fiskebækkær, Mølleåen og »æ Fjelbro«, medens vejen mod øst gik til Kjær Mølle, hvor Mølleåen også var grænseå.

Ved det nyoprettede toldsted i den store gårdlignende bygning ansattes forfatteren Beatus Dodt, der i 1860'erne og op til århundskiftet var en meget læst og yndet folkelig forfatter, som stedets tolder.

Han havde et langt navn, idet han hed Christian Harry Carl Adolf Luis Waldemar Beatus Dodt, men alle de mange fornavne smed han væk og kaldte sig kun Beatus Dodt. Han var søn af kaptajnløjtnant i marinen F. U. Dodt og født i Fredensborg den 25. november 1817. Faderen døde to år efter sønnens fødsel, og moderen, Catharina født Sibolt, fik med sin store børneflok fribolig på Fredensborg Slot, hvor Beatus tilbragte hele sin barndom til sit 15. år, da han blev discipel på Gammeltorvs Apotek i København.

Efter som kandidat at have været på apotekerne i Grenå, Drammen i Norge og i Flensborg, blev han bestyrer af filialapoteket på Fanø, hvor han den 12. august 1843 blev gift med Christine Marie Schüuz, datter af en købmand i Fredensborg.

Da han ikke havde økonomiske muligheder for at købe et apotek, søgte han ind til toldvæsenet, og blev i 1850 ansat som assistent i Flensborg, hvor han var i 11 år, til han 1861 forflyttedes til Århus, og i 1864 ansattes han ved det nyoprettede toldsted i Vejstruprød. Her var han i 18 år, til han 1882 udnævntes til strandkontrollør i Lohals på Langeland.

På grund af alder tog han i 1886 sin afsked, udnævntes til kammerråd og flyttede til Fredensborg, hvor både han og hans hustru var født og opvokset.

På toldstedet i Vejstruprød havde han rig lejlighed til at dyrke sit forfatterskab. Der var ikke ret meget at bestille og kun lidt færdsel af lokal art mellem de tidligere nabosogne Vejstrup og Aller. Alligevel skulle han jo altid være tilstede. Og flittigt sad han ved sit skrivebord fra morgen til aften.

Minderne fra ungdomsårene og omgangen med personalet i dronning Juliane Maries hofstat blev kilderne til Beatus Dodts store forfatterskab. Det bragte ham ikke blot et meget stor læsekreds, men det bragte ham også en hårdt tiltrængt forøgelse af de små indtægter, som det lille toldembede i Vejstruprød gav.

Af hans mange bøger skal lige nævnes »Fredensborg eller Carl Hagens Ungdomserindringer« i 1858, medens han var ved toldvæsenet i Flensborg og »Rideknægten«, der også blev skrevet i Flensborg og udkom 1859. Den blev særdeles meget læst og udkom i flere oplag. »Stamhuset Sune« blev også skrevet i Flensborg og udkom 1861, »Minder fra en svunden Tid« udkom 1863. Blandt hans bedste bøger kan også nævnes »Brylluppet i Sjørup«. For en del år siden udgav J. L. Lybeckers Forlag i København en ny udgave af en lang række af Beatus Dodts bøger, men også de er sikkert forlængst udsolgte.

I Wisbeeks Almanak, der i forrige århundredes sidste halvdel hørte til ethvert hjems årlige — og vel ofte eneste — boganskaffelse, fortrængte han de dårlige tyske oversættelser, der tidligre havde været almanakkens underholdningsstof, og Beatus Dodt skrev fra 1862 mange småfortællinger, der fortjener at blive draget frem af glemselen pány.

Det begyndte i 1862 med »Axel Wedelskjold«, en fortælling fra Frederik den V's tid og blev fulgt af talrige andre i de følgende 10 til 15 år. Til tider skrev han omtrent hele almanakkens tekst. Det er hyggelige og fornøjelige historier om landbrug, købmands- og håndværkerliv, der som regel har en lykkelig slutning.

Beatus Dodt kunne jo ikke forlade toldstedet uden at kræve assistance, og derfor fik han ofte besøg af venner fra nær og fjern, men først og fremmest fra Vejstrup Sogn og nærmeste omegn. En af disse var »Kandidaten«, der i det gamle hus bag købmandsforretningen i Grønninghoved holdt privatskole for de større gårdejeres børn, efter at han af prøjserne var blevet fordrevet fra Sønderjylland. »Kandidaten« var den senere provst i Glostrup, kirkehistorikeren L. Koch, far til provst Hans Koch og forfatterinden Lucie Hørlyck, og farfar til professor, dr. theol. Hal Koch.

Han var privatlærer i Grønninghoved 1867—68.
1867-68.

Provst L. Kochs beskrivelse af Beatus Dodt stemmer særdeles godt med, hvad min far fortalte om ham. Også far kom ofte hos Beatus Dodt, da han var meget boginteresseret og nok en af de mest læsende i sognet dengang.

Om Beatur Dodts humor fortalte han, at Beatus Dodt engang søgte tjenestefri, fordi hanvar kommet til skade ved toldvæsenet. På egnens mål hedder en prop til en flaske en told, og da Beatus Dodt en aften i mørket var snublet over en prop (altså en »told«) og havde forstuvet en fod, sagde han, at han var kommet til skade ved »told-væsenet«.

Ikke langt fra toldstedet ligger »Bakkegården«, der også var en af den ofte omtalte Ravn-slægts gårde. Her boede Mads Ravn, en bror til Rasmus Ravn på »Ravnsminde«. En søster til dem var gift med Jørgen Petersen Straarup på »Olufskær« ved vejen fra Koldingvejen til Binderup, og en anden søster var gift med P. N. Skøtt på »Skovgård« i Astorp.

Foruden de allerede nævnte gårde må også nævnes »Grønnegård« i Grønninghoved, der i over 200 år havde været en af Ravn-slægtens betydelige gårde, indtil enken efter Iver Andersen Ravn i 1919 solgte »Grønnegård« til S. Schultz. Stuehuset er opført 1842, og gården har matr. nu 2a m.fl af Grønninghoved. Enkefru Ravn flyttede derefter ind i den nybyggede villa »Grønninghus« på vejen fra Sjølund til Grønninghoved. En datter, Karen Ravn, blev gift med Nis Eriksen på Vejstrupgård. De rejste senere til Canada.

Også »Kurkgård«, matr. nu 15a m.fl. af Grønninghoved tilhørte slægten, Iver Ravn, hvis fødegård det var, solgte den i 1910 til Jes Peter Clausen. Stuehuset er fra 1875.

En anden gren af Hans Simonsens vidtforgrenede slægt fra Sjølund var Straarup-slægten. På »Salategården« i Grønninghoved — vistnok tidligere og mere korrekt »Salærgården«, matr. nr. 8a m.fl. af Grønninghoved boede fra 1832 Peter Hansen Straarup, der i 1875 overdrog gården til sin søn, Erik Straarup, der igen i 1904 overdrog den til sin søn, Peter Hansen Straarup, som i 1923 solgte den til Hans Thomsen.

Peter Hansen Straarup købte derefter en mindre ejendom i Sjølund ved den gamle vej, der fra Binderup førte over Sjølundgårds arealer forbi Vejstrup Præstegård til kirken. En datter af Peter Hansen Straarup blev gift med Viggo Bargiesen, der ejede sin bedstefars lille landejendom i nærheden af Sjølund Mølle.

Mellem Hjelsminde og Stenderuphage

Det er helt givet, at alle sundhedskommissioner, forbrugerorganisationer og enhver sundhedsapostel ville have korset sig, hvis de havde kendt min barndoms fiskehandler »æ gammel Deen«. Han var en stor kraftig og skægget mand, der vandrede rundt i min hjemegns sogne med en asketræstang over skulderen, og på den hang fisk i bundter. Der kunne være mange pund sammenbundtede fisk på den lange stand, som han bar på skulderen, for de hang tæt både foran ham og bagved.På den måde vandrede han rundt med årstidernes forskellige fiskesorter, ål, ålekvabber, sild, rødspætter og torsk.

Det var vel ikke særlig slemt ved vintertide, når der var kulde og frost i luften, så fiskebundterne ofte var stivfrosne — men værre var det jo i sommertiden, når solen bagede og fluerne i massevis samledes om hans bundter.

Der var dengang ingen, der tog notits af den sag, man købte hans fisk, og de blev i egnens gårde og huse spist med velbehag.

Min barndoms strand gik fra Hejlsminde til Stenderuphage. Det, der lå syd og nord for disse steder, var for mig et ukendt land. Men på den nævnte strækning ved Lillebælts kyst var jeg lige fra min tidligste barndom godt kendt, for far holdt meget af stranden. Han var en dygtig svømmer, og det var ret ual-

mindeligt dengang. Han kendte også de fleste af fiskerne og de få øvrige beboere ved stranden.

Det skønneste syn, jeg husker fra dengang, var den udsigt vi havde fra bakkerne, før man kørte ind til Hejlsminde. Eller »æ Mųnd«, som vi sagde. Far havde mig på cyklen, og så kørte han med mig ned til Hejlsminde, hvor vi på lang afstand så de mange både, der lå derude og blussede efter ål. Der var mange ål i det store brakvand, som havde et betydeligt tilløb fra Kjær Mølleå, der var grænseåen fra 1864 til 1920 mellem Danmark og Prøjsen. Denne å havde mange små tilløb fra de store engdrag, der dengang fandtes langs åløbet, og gennem Hejlsminde Sluse med den lille fiskeri og kornhavn kom saltvandet ind fra Lillebælt.

Den lille havn ved Hejlsminde var egnens største. Herfra udskibedes korn i små skonnerter og fladbundede hollandske kuff'er til tyske østersøhavne, og i den lille havn havde et ret betydeligt antal små fiskerfartøjer deres hjemsted. Der var da heller ingen steder ved den kyststrækning, jeg kendte, hvor der var så mange fiskere som netop her.

I Lillebælt fangedes der ål, sild, torsk og rødspætter, og der var enkelte af erhvervsfiskerne, som Rask, der gik syd om Fyn og Det fynske Øhav helt ud i Østersøen på fangst. Det forekom mig dengang at være det helt store eventyr at se på disse stoute fiskere og høre far snakke med dem om fangster, så langt borte som i Østersøen, der forekom mig så langt borte som ved det yderste hav. Fiskerne ved Hejlsminde var gamle slægter på stedet, hvor generation efter generation havde fisket fra den lille havn i deres små og lidt større både. De gamle fiskerslægter som Rask'erne og Bork'erne var indgiftede i hinanden.

Når vi kom ned til bådene i havnen, kunne vi købe billige fisk. Jeg husker således, at vi engang for én krone fik en ol (80 stykker) store sild. Mor og far fik begge to travlt, då vi kom hjem med de mange sild. En del blev lagt i eddike og salt, og andre blev røgede. Far havde af løse mursten og et par jern-

stænger bygget et lille røgeri ude i haven, godt langt fra vort brandfarlige, stråtækte hus. Hos karetmageren (»hjuleren«) hentede far på cyklen nogle sække fulde af savsmuld, der blev brugt ved røgningen af sildene. Så vidt jeg husker, hentede han også birkegrene fra de store birketræer, der voksede i mosen.

Jeg synes aldrig røgede sild har smagt så godt, men det er jo nok barnemindet, der spiller ind i denne bedømmelse, for mon de i virkeligheden har været så gode, som når fagfolk røger sild?

Det er helt givet, at de fisk vi hentede ved Hejlsminde, ved Grønninghoved Strand eller Bjært-Binderup Strand til ufatteligt små priser, spillede en afgørende rolle i vort lille hjems økonomi og andre småkårsfolks.

En undtagelse var fiskerdynastiet Eggers ved Bjært-Binderup Strand. De havde efter de forhold, der ellers rådede ved Lillebælts kyster, ret store fiskefartøjer og hørte til dem, der gik ud til andre pladser end ved kysten. Man påstod, at de var meget velhavende, men sådan kan det jo let komme til at se ud, når man selv ingen ting ejer.

Et lille stykke nord for Hejlsminde kom man til de store Vargårde statsskove, der gik helt ned til de stejle lerede skrænter mod Lillebælt, og her var en tydelig illustration af verslinjen »så længe bøgen spejler sin top i bølgen blå«. Der var derfor et langt stykke strand, hvor der ingen fiskere boede, men ved Grønninghoved Strand under Skamlingsbankens vældige bakkedrag var der igen et par fiskerhuse, hvorfra bådene gik ud fra stranden, og hvor de ved hjemkomsten blev trukket op på stranden mellem de mægtige tangbjerge, der dengang lå langs hele kyststrækningen.

De store tangmasser blev meget anvendt hos folk inde i landet til dækning af roer og kartofler mod vinterens frost, og nogle brugte det til strøelse i staldene og til nedpløjning som gødning.

Der var nok af tang, så folk hentede alt hvad de ville have. Vor nabo, sognerådsformand Jens Graff, der selv havde hest og vogn, kørte også hvert år et par læs tang til os, og i den brede vejgrøft uden for hans egen jord havde han fast sted for sine roer, og de var hver vinter dækket med et vældigt tanglag.

Tangen blev også overalt anvendt til mønning på bygningernes stråtage.

Langs hele kysten, så langt man kunne se mod syd og nord, stod der en skov af bundgarnspæle langt ud i bæltet, og bundgarnsfiskeriet var nok det mest udbredte fiskeri, også fordi de fleste af kystens fiskere kun ejede små robåde, der satte grænser for, hvor langt man kunne drive fiskeriet.

Vandet i Lillebælt var rent og godt fiskevand, og den nord- eller sydgående strøm var en god vokseplads for betydelige mængder af halvstore fisk. Det var vistnok meget sjældent, at man fangede helt store rødspætter eller torsk i dette farvand, men fiskerigdommen var dengang så stor, at føden altid kunne hentes derude.

Nu er kysten tæt bebygget med sommerhuse fra Vargårdeskovene mod nord, men i min barndom var der kun de få fiskerhuse. Jeg husker tydeligt et af dem. Det lå helt ude ved stranden på strækningen mellem vejen fra Grønninghoved og vejen fra Binderup. Det var et hvidkalket, stråtækt hus, som næsten alle de andre, men der stod ved huset en kæmpestor poppel, der var synlig langs hele den strandstrækning, jeg kendte.

Sidst, jeg var ved den nu helt overbefolkede strand, stod det store træ der endnu, og huset lå der også, men det havde fået det velhaverudseende der fortalte at det var ikke mere fiskeren, der boede her, men én af de mange, der har råd til et hus i byen og et veltrimmet hus ved stranden, hvis vande ikke mere er så friske og indbydende som dengang.

Ved vejen fra Binderup ned mod stranden boede »den unge Bargisen«, der slet ikke var så ung endda, men hans far »æ

gammel Bargisen« boede på en lille ejendom ved Sjølund Mølle, og her boede slægten endnu.

Den unge Bargisen drev også et stranderhverv, idet han gravede strandskaller, som ved kysten fandtes i store mængder. Uden for hans lille ejendom lå de i store dynger, og efter at have fyldt dem i sække, kørte han rundt med dem i sit hestekøretøj og solgte dem til alle, der havde høns.

Men medens de strandskaller, man nu køber til høns for at de ikke skal lægg vindæg (æg uden skal), men æg med en solid skal, er finknuste på maskiner, så var Bargisens strandskaller så store, som naturen havde skabt dem, og for at hønsene kunne spise dem og omsætte dem i tykskallede æg, måtte man hæde dem ud på loen og knuse demmed plejlen, eller man måtte knuse dem med den store træhammer, man om sommeren brugte til at banke kotøjrets pæle i jorden, når køerne gik i tøjr på græsmarkerne.

De sidste 60 år har ændret meget, også meget til det gode — men alligevel kan man godt savne den gamle frie friske strand, de små fiskerhuse og de slidsomme mænd, der hentede føden hjem fra Lillebælts blinkende vand. Det hørte altsammen med til en fattig, men mindelig tid mellem Hejlsminde i syd og Stenderuphage i nord.

Du danske friske Strand

Når høsten var overstået og kornet bragt i hus eller sat i hæs ved de gamle gårdes lange, lave længer, kom den udflugt, som vi alle i min barndom så hen til som en af årets gladeste dage. Den glæde og forventning delte både unge og gamle.

Nej, det var slet ikke høstgildet, selv om også det i ældre tid var forlenet med en poesi, en romantik og en fest, som slet ikke kendes ved vore dages afblegede høstgilder, hvor sådanne overhovedet endnu holdes.

Det var derimod turen til stranden for at få høstdagenes sved og hjemkørselens støv vasket af. Så samledes man i gårdene, hvor madmoderen og pigerne havde pakket nogle solide, indholdsrige madkurve med steg, smør, rugbrød og hvedebrød, undertiden en stegt and, måske røget ål og andre herligheder. Der var også både øl og snaps pakket ned under vognens forlæder. Man havde kaffekander og kopper med, og i det hele taget havde man alt med, som kunne give et virkelig festligt måltid ved den friske strand.

Når høstfolkene, daglejerne med koner og børn og al tilfældig medhjælp var samlet, kørte alle af gårde under festlige piskesmæld og utålmodige hestetramp. De fleste steder blev der ikke eet eneste menneske tilbage på gården, og hvor man af hensyn til en so, der skulle fare, eller en ko, der ventede kalv, måtte lade folk blive hjemme, var det altid de færrest mulige.

Denne dag var en udflugt for alle, en, hvori både store og små deltog, og hvortil man længe havde glædet sig.

De fleste af beboerne ved den gamle landevej havde i høstens tid arbejdet på »Gamborggård«, og jeg husker, hvorledes vi kørte i et par vogne gennem Sjølund stationsby, forbi brugsforeningen og gennem Grønninghoved. Jeg synes, at det altid var herligt eftersommervejr på disse ture, hvor solen strålede over de gamle gårdes lave, mosgroede stråtage. De trampende hestehove hvirvlede støvet op, så det hang tykt og tæt mellem de store, levende hegn langs vejen fra Grønninghoved til stranden.

Gennem det stærkt bakkede landskab, der er kendeligt påvirket af Skamlingsbankens nærhed, indrammes alle marker og veje af meterhøje diger med store, levende hegn. Fra bakketoppene er der en storslået udsigt over det frodige landskab, og fra de højeste steder kan man se Lille Bælts blinkende vande, Hejlsmindes bløde indskæring, skovene ved Gravenshoved og langt ude den fynske kyst og skovene på Brandsø.

Så når vi ned til statsskoven. De store statsskove, der strækker sig fra Sdr. Stenderup over Grønninghoved til Vargaardeskovene i Hejls, har deres oprindelse helt tilbage til kong Frederik den Andens tid. Kongerne havde opkøbt alle adelsgodserne i Haderslev Østeramt, hvortil denne egn hørte til 1864, men da statsdrift dengang som nu svarede sig dårligt, blev de store krongodser udstykket og solgt til bønderne som selveje. Herfra stammer de store, solide slægtsgårde, hvis ejere gennem årene har spillet så stor en rolle i egnens nationale og politiske liv, både nord og syd for 1864-grænsen.

Men man var bange for, at bønderne skulle hugge skovene om, for ved træsalget at indvinde købesummen eller store dele deraf. Derfor beholdt kronen de store skove ved Fovslet og ved Lille Bælts-kysten. De gik senere over i statens eje, og de er den dag i dag statsejendom.

Statsskoven ved den sydjydske Lille Bælts-kyst er pragtfulde

bøgeskove med storkronede, alentykke kæmper, gamle, knudrede, vidtfavnende ege og de største kristtjørn, jeg nogensinde har set. At køre fra det høje bakkeland ad den stærkt faldende vej gennem Storskoven til stranden er på alle årstider en stor oplevelse. De store træer rækker deres grene langt ud over vejen, så den ligger i tusmørke. Himlen er kun at se som en fliget, stærkt varierende stribe mellem bøgekronerne, og efter et regnvejr varer det flere dage, før den hullede, stenede lervej igen bliver nogenlunde tør. Er man på cykle, gælder det om, at bremsetøjet er i orden, og at man holder godt fast på styret.

Når vi kørte med hestekøretøj ned gennem skoven, gik hestene skråt sidelæns ud fra hinanden for at holde vognen, og det gik kun i skridtgang nedad.

Der lå kun et enligt fiskerhus ved Grønninghoved Strand dengang. Man spændte hestene fra og lod dem græsse på den grønne forstrand. Muleposerne med hakkelse og havre havde man dog med, for strandgræsset var kort og stift - og også for dyrene skulle strandturen være en god dag oven på indkørselens slid og før pløjetiden ventede dem.

Så snart man var kommen af vognene og havde fået set sig lidt om, gik mændene til højre og kvinderne til venstre langs stranden. Når man var kommen anstændigt langt fra hinanden, smed man alt tøjet og gik i vandet. Ingen havde badedragter eller badebukser. Det var beklædningsgenstande, som man dengang slet ikke kendte på landet, og de var også så inderligt overflødige. Først en senere tids stærke sommerhusbyggeri ved Grønninghoved Strand - først feriekolonien »Børnenes Vel«, senere flere og flere huse - gjorde stranden ufri og badedragterne påkrævet.

Men dengang havde man endnu ikke flyttet Østergade ud til stranden. Dengang kunne man endnu være naturmenneske i den storslåede natur. Og når man havde badet et stykke tid, samledes man i nærheden af vognene. Mændene havde lavet et bål på stranden mellem nogle store sten, og her lavede man

kaffen på samme primitive måde, som da vore forfædre i den fjerne stenalder færdedes ved de samme skønne kyster og på bål tilberedte de fangede fisk eller skovend nedlagte dyr.

Når kaffen var færdig, lejrede man sig mellem tangbunker og strandasters, fik madkurvenes solide indhold frem og nød det med velbehag og god appetit. Mændene fik deres øl, kvinderne og børnene hver en rød sodavand. Når maden var spist, drak man kaffe med hjemmebagværk, og mændene fik sig en enlig kaffepunch. Standsforskel af nogen art kendte man absolut intet til. Alle var dus, og alle var lige.

Aldrig synes jeg, at mad har smagt så dejligt, og aldrig har jeg set en strand så skøn som ved den årlige strandtur fra gårdene i min barndom. Og de gamle bønder som de tunge slidere, der hjemme ved arbejdet og i deres hjem kunne være lidt mutte og ordknappe, livede op her ved stranden. Ikke sådan at forstå, at de blev kåde, som byfolk kan blive det på en sommersøndag ved stranden, men således, at de blev snaksomme og fortalte om ældre tider i landsbyen, om sære folk, der forlængst var døde, og om begivenheder, der endnu levede i de ældstes minde.

En af de personer, som der blev fortalt meget om, var pastor Peter Høg Aaby, der var født i Horsens, og som var præst i Vejstrup og Hejls fra 1850. Ham gik der mange fortællinger om.

Denne præst holdt meget af at tage ind til Kolding for i godt selskab at få et højt bæger og et godt spil kort. Han kom da ofte beruset kørende hjem om natten.

En nat, da både præsten og hans kusk var stærkt berusede, kørte de hjemad mod den gamle, historiske præstegård i Hejls. Undervejs sad kusken og forklarede præsten om stjernerne, medens han pegede op på dem. Da hestene mærkede, at tømmen hang løst, gik de i grøften, og den store, gammeldags vogn væltede. Da råbte præsten:

»Ja, Lars Madsen, på himlen er du klog, men på jorden er du en stor dåre!«

Engang kom en husmand, Kristian Willardsen, der boede i et af husene ved den gamle landevej i Sjølund, op til den samme pastor Aaby for at få et barn døbt. Barnet var imidlertid noget gammelt, og præsten, der ikke kunne lide, at børn blev mere end en måned gamle, før de blev døbt, råbte derfor på sin buldrende måde:

»Alt for gammelt! Alt for gammelt!«

»Så dower'et kanske it? Fåwal, hr. paste!« sagde husmanden sindigt og gik mod døren.

Der blev fortalt mange morsomme træk af den slags om pastor Aaby.

Man brugte jo kogegryder af ler - en såkaldt »flakning« - og det kunne hænde, at en sådan lergryde under brugen gik i stykker. Var det ved bryllupper, barselsgilder eller lignende, at gryden sprak, så festsuppen løb ud på stengulvet, var det jo mindre heldigt.

Der var således engang hjemmebryllup i Per Iwersens gård - hjemmebryllup var meget almindeligt på gårdene i de tider - og pastor Aaby skulle netop til at vie et par oppe i storstuen. Da lød der spektakkel ude fra køkkenet, og præsten løb fra de unge og derud. Der var sprunget et ler-kogekar.

»Men Gud bevar mig! Hvad foregår her«? råbte præsten.

Men kogekonen, Grete Køks, svarede rapt:

»Pas Di Djert, så ska' vi nok pas' vort hr. paste!«

Det var også pastor Aaby, der i kirkebogen kunne finde på at nedskrive sine tanker om levende og døde, som da han om en afdød skrev i kirkebogen: »Han kunne hverken dansk eller tysk. Han var dum og grim, og skønt pigerne i Vejstrup ellers ikke plejer at være kræsne, var der dog ingen, der ville have ham!«

Snakken gik ved stranden, mens dagen hældede. Månen steg rund og stor over Fyns kyster og byggede en sølvbro over bæltets blanke vandflade, der i aftenstilheden så ud som gråblå silke. Ude mod sydøst stod Brandsøs skove over bæltvandet

som en mørk silhuet. Bålets gløder sank sammen mellem de sværtede kampesten, og tangdyngerne antog fantastiske former. De mindste børn døsede hen i mødrenes arme eller indsvøbt i hestedækkener.

Så brød man op fra stranden, og i aftenskumringen kørte man op gennem det stille land, hvor hegnenes vilde blomster duftede sødt. Lamperne fra de små udflyttersteder lyste gennem vinduerne ud på vejen, hvor man kørte. Af og til larmede en gårdhund op.

Det var en skøn tur hjem til gården, hvor der blev spændt fra. Mændene hjalp med at få hestene på stald og fodret af til natten. Vi takkede gårdfolkene for dagen, og halvt sovende og meget træt af de mangehånde indtryk fra en begivenhedsrig dag kom jeg i seng i vort lille hvidkalkede sovekammer derhjemme.

Nu er der ikke mere fællesture til stranden. De unge cykler derned om aftenen. De ældre kommer der sjældent. Stranden er heller ikke mere, hvad den har været. Nu er den stærkt bebygget med enkelte kønne, men flere grimme sommerhuse. Det er naturligvis godt, at folk i vore dage søger til stranden, men min barndoms fri naturtrang er blevet et stykke fluepapir med alt for mange mennesker.

Ved den gamle Landevej

Ad Vejen gennem Tyrstrup Herred til Herredets Tingsted

De ældste veje er altid de mest interessante. De adskiller sig meget stærkt fra de lige, brede, asfalterede eller cementerede veje, der er så kedelige og idéforladte, at man skulle tro, de var lavet på samlebånd i en amerikansk fabrik for masseproduktion og rullet ud over landskabet som en gulvmåtte i en forstue. Ved sådanne veje fjerner man alle vejtræer, fordi de efter bilisternes mening har den kedelige vane at fare midt ud på vejen for at løbe imod biler og ødelægge dem! Det hænder, at sådanne vejtræer løber mod bilerne med mere end den tilladte hastighed - undertiden med en fart på over 100 kilometer i timen - og somme tider er træerne spirituspåvirkede i svær eller middelsvær grad!

De gamle veje får lov til at beholde både vejtræer, diger og hegn, for de ødelægger kun bilernes fart og affjedring, og så holder bilerne sig væk fra dem.

De gamle veje er eventyr midt i en gold, kold og trist verden. På vejdigerne vokser vilde roser, der dufter sødt. Hvidtjørn og slåenbusk søger at overgå hinanden i snesmeltet grønhed, og på digerne gror både hyld og hassel, sure, rødkindede skovæbler og mange vilde planter, som ellers kun sjældent fin-

des. Et par blommetræer og nogle kulturplanter i et vejdige fortæller, at her lå engang et hus, som tidens tand helt har fået bugt med.

Ingen vej er mig mere fortrolig kær end den gamle landevej eller oksevej fra Kolding til Haderslev gennem Vonsild, Sjølund, Vejstruprød over Fiskebækkær ved »æ fjælbro«, gennem Brabæk og Aller mod Syd, og mest kært er et stykke af denne vej forbi gamle huse mellem Sjølund og Aller. Hvor den nyere, brede landevej fra Kolding stolt fortsætter over Mosedraget ved Sjølund Gammelmose, drejer den gamle vej ydmygt af. Som alle gamle veje drejer den også af, hvor moser og engdrag lægger sig hindrende i vejen. De gamle veje har vandskræk. Det kan man så tydeligt iagttage ved at følge den gamle jydske hærvej fra Viborg til Dannevirke. Denne Jyllands navnkundige oldtids- og middelaldervej følger den jydske højderyg og undgår derved på hele den lange strækning at skulle passere større vandløb.

Den gamle landevej, drivervej eller oksevej gennem Sjølund, vest om Gjølund Gammelmose havde i folkemunde mange navne. Bl.a. hed den Skomagergade, og det var ikke helt uden grund, for i en menneskealder eller mere boede byens tre skomagere allesammen ved den gamle vej: Skomager Peter Albertsen, skomager Jørgen Fuglsang og min fader, skomager Anders Petersen. Jørgen Fuglsang var den eneste af de tre, der ikke sammen med skomageriet drev et husmandssted. Jørgen og hans kone, Bo'lkjestin, boede i det lille hus vest for vejen, der nu ejes af Damm. De levede meget spartansk, og Bo'lkjestin forstod hos egnens gårdmandskoner at redde en meget stor del af ægteparrets middagsmad.

Ikke sådan at forstå, at hun direkte tiggede, ... nej, men når man på en gård havde slagtet, mødte hun op, naturligvis bare for at snakke lidt. I samtalens løb gentog hun nogle gange, at »jørgen kan så godt lide lidt ferskt« eller »Jørgen har en dårlig mave, men lidt fersk pølse kan han så godt tåle«. Alle

gårdkoner forstod jo meningen, og Bo'lkjestin gik aldrig tomhændet bort.

Da Bo'lkjestin døde, solgte Jørgen Fuglsang huset til mig og flyttede ind hos en plejedatter, Sine, der var gift med en ekstraarbejder ved Kolding Sydbaner og boede i Kolding. Gulvene i huset og forskellige andre ting trængte til reparationer, efter at de to gamle mennesker havde boet her i mange år uden nogensinde at have ofret noget på husets vedligeholdelse.

Der var huller i gulvene, og over disse huller var der sømmet læderstumper. Da jeg nu rev disse læderstumper af for at reparere gulvene, viste det sig, at hullerne var gemmesteder for det gamle ægtepars sparepenge. I en blikæske var der tiører, i en anden blikæske femogtyveører, i en tredje kronestykker o.s.v. Det blev nogle tusinde kroner, der således var gemt under gulvbrædderne. Nu kom de frem for dagens lys og blev overgivet til deres rette ejermand, den gamle skomager Jørgen Fuglsang.

Jeg tror nok, vi fandt alle pengeæskerne, - eller ligger der måske nogle under gulvet endnu?

C. Jacobsen fortæller i »Teglovnssjow« om det gamle teglbrænderi og den morskab, byens folk havde i de sidste aftener, ilden brændte, medens der skulle være vagt ved teglbrændingen, for at brændingen skulle lykkes. En sådan gammel teglovn har der været i Sjølund på den ejendom, der tidligere tilhørte nu afdøde mangeårige sognerådsformand Jens Graff. Teglovnen var i hjørnet mellem æ gammel landevej og æ ny vej eller kirkevejen. Ejendommen ejedes dengang af Hans Rytter, og stedet, hvor teglovnsleret blev gravet, ses endnu tydeligt som en dyb sænkning i markens sydvestlige hjørne.

Hans Rytters døbenavn var ikke Rytter, men efter hvad de gamle fortalte, havde hans fader eller bedstefader ligget ved de holstenske lansenerer, og derfra fik slægten så Rytter-navnet.

En mængde ejendomme i Sjølund, der er bygget i første halvdel af det 19. århundrede, er opført af sten fra denne ovn.

Når de ellers har været godt brændte, er det meget fine mursten, så gode, at næppe kan fås bedre fra de moderne teglværker.

I de fleste sogne mellem Kolding og Haderslev kan man finde levninger af den gamle, stedlige teglbrænding. Der er jo lerjorder overalt på egnen og således muligheder nok.

»Gamborggaard« ved den gamle landevej ejesankielsen, der føbte den af Andreas Lauritsens arvinger. Gården ejedes i sin tid af Peter Wiuff. Hans moder, »gamle Kaaren Wiuffs«, blev engang syg af tyfus, der grasserede slemt på egnen i den tid. Doktor Jacobsen fra Christiansfeld blev tilkaldt, og da man jo ikke dengang sendte folk på sygehus, skulle hun behandles hjemme. Doktoren sagde, at han skulle sende hende nogle piller, som hun skulle tage, men gamle Kaaren svarede:

»Nej, sågu' ska' han ej! A vil ingen piller ha, enten a så løwer eller dør!«

Ja, dør hun ikke nu, så dør hun F..... g... m.. aldrig!« sagde doktoren arrigt og gik. Men han tog fejl. Karen levede længe efter den tid, og døde gjorde hun en dag også.

Dengang var egnens nationalret grød. Man fik grød 21 gange om ugen, siger et gammelt ord, og selv om der er en del overdrivelse i dette skæmteord, så var det dog almindeligt med grød morgen, middag og aften, om aftenen i form af »mælkoggrød«.

Da østrigerne i 1864 kom til egnen, kom en del af disse fremmede soldater en aften ind på Gamborggaard, netop som folkene skulle til at spise mælkoggrød.

Karen Wiuff bød venligt de forsultne østrigere spise med, og så meget forstod de da af hendes ord og håndbevægelser, at de satte sig til bords. Men de havde vist aldrig været præsenteret for en sådan ret før, for de tog grøden på gaflen og dyppede den i mælken, som de jo nok syntes var en lovlig tynd sovs.

Gårdens folk kunne ikke lade være med at more sig over

dette uvante syn, men da de havde vist østrigerne, hvorledes de skulle bære sig ad, syntes soldaterne rigtig godt om den danske ret, - og det må jo heller ikke glemmes, at det ikke var maskintærsket mejerimælk - skummetmælk eller »futmælk« - men håndskummet mælk, man fik til nadvergrøden.

Ved den ældgamle vej lå det hus, hvor jeg blev født. Huset var bygget omkring 1780 af Anders Persen (Petersen). Huset overtoges 1853 af min bedstefader, Peter Petersen, og bedstemoder, Kjestine Marie, født Wolmer, og her blev min fader født året efter. Huset, der oprindelig var af bindingsværk, var opført af tømmer fra en endnu ældre ejendom, hvilket man kunne se af taphullerne i træet. Udskiftningen skete jo på disse egne omkring 1777, og formodentlig har egetømmeret siddet i en af de gamle gårde i Sjølund by.

Min faders første erindringer knyttede sig særlig til de store stude- og fåreflokke, der nordfra blev drevet ad den gamle landevej, på vej til de holstenske markeder.

Ad denne vej kørte også dagvognen og postvognen. Min fader huskede endnu i sin høje alderdom den tyrolervals, som postkøreren spillede på sit horn, når han kørte ind i Sjølund by. Men stærkest indtryk på fader gjorde naturligvis begivenhederne, han som 10-års knægt oplevede i 1864, da egnen blev oversvømmet af fjendtlige soldater - særlig østrigere.

En morgenstund, da regnen trommede mod ruderne, og vejene lå i eet pløre - de var jo hullede, lerede og dårlige i forvejen - rykkede en større afdeling østrigske jægere ind i Sjølund.

Min farmoder satte kaffekedlen over ilden på trefoden i den åbne skorstensarne. For selv om soldaterne kom som fjender, skulle de dog have en tår kaffe, hvad de jo godt kunne trænge til. Men da afdelingen gjorde holdt udenfor og udtog 21 - en og tyve - mand, tog bedstemoder stille kaffekedlen af ilden igen.

Vi fik altså en indkvartering på 21 mand i et ganske almindeligt lille husmandshjem, - og alle ejendomme ved den gamle

landevej mod hertugdømmets grænse ved Kolding fik tilsvarende kæmpebelægning af fremmede soldater.

De menige østrigske soldater havde ingen strømper på, men linnedklude, som de rev i stykker til fodlapper. De var selvfølgelig våde af den stadig øsende regn, og da vore 21 mand kom ind i stuerne, fyrede de i kakkelovnen, så den var hvidglødende og kastede alt deres våde tøj på den. Snart efter var stuen så indhyllet i damp, at man ikke kunne se fra den ene ende til den anden.

Bedstefader og bedstemoder måtte med børnene flytte ind i det lille eenfags-sovekammer og overlade resten af huset til de ubudne gæster.

Næste morgen rykkede østrigerne videre, men de medtog alt, hvad der fandtes af linned, hørlærred og blålærred. Min bedstemoder havde ikke engang en ble til den lille, og bedstefader undrede sig over, at soldaterne havde damelinned på. Hvor de havde fået det fra, opdagede bedstemoder dog snart, for soldaterne havde taget alle hendes særke!

Der var egentlig ingen, der klagede over østrigernes opførsel. De var venlige og flinke og gjorde, hvad de kunne, for at lette befolkningen for de byrder, krigen havde lagt på den. Men østrigerne var jo heller ikke prøjsere!

Senere kom der fjendtlige husarer til byen. De red altid med geværet i hånden. Det gjorde de danske dragoner ikke. De red altid med sablen i hånden og geværet over sadelknappen.

Min bedstefader var imidlertid bleven udtaget til ægtkørsel og han var borte resten af krigen sammen med flere andre på egnen. Han kørte omkring nede ved Dybbøl og Graasten, ja, en enkelt gang havde han været tvunget til at køre helt nede i Holsten.

Østrigerne medførte flere halssygdomme, som aldrig før havde hærget denne egen, og befolkningen var i et års tid efter krigen stærkt angreben deraf.

Den gamle landevej har ikke forandret sig meget gennem de

sidste århundreder. Fra Sjølund by, vest om Sjølund Gammelmose, op over »æ pottebjerg« har den faktisk slet ikke forandret sig. Et stykke længere sydpå er den forsvunden. Her gik den gamle vej omtrent langs med sydbanens spor til hjørnet over for smeden i Vejstruprød. Så har vi den gamle vej igen, forbi toldstedet, ned over Fiskebækkær og »æ fjælbro«, der slet ikke er af fjælle, men af store sten, videre op ad bakken mod Brabæk og Hvinderup, hvor den igen forsvinder, for først at dukke op helt inde ved Ulfslyst uden for Haderslev by.

Gamle huse ved den gamle vej er i tidernes løb gået op i luer eller er falden for aldersgrænsen, og ny er bygget i deres sted. Beboerne langs vejen er døde og lagt på den gamle sognekirkegård bag kampestensdiget. Ny mænd dyrker gårdmandsjord og husmandslod bag de brede diger og vejhegn, og indendørs sysler ny kvinder med det, der er kvinders gerning.

Men vejen kan stadig fortælle om slægter, der gik, og slægter, der kom. De vilde roser, de gamle hvidtjørne, hyld og kaprifolier dufter i sommertidens varme dage og lyse nætter så rødt og berusende som i alle de svundne somre.

Ad gamle veje og »tværfolks marker«

Der er i de sidste 30-40 år sket mange forandringer, også i Vejstrup sogn ved grænsen fra 1864, det sogn der siden 1. april 1970 har hørt til Christiansfeld kommune. De der bor i sognet og går der til daglig, lægger vel næppe helt mærke til de mange ændringer, fordi de er fulgt efter hinanden år efter år. Også sprogbrugen ændrer sig i betydeligt omfang, og en række ord og udtryksformer fra min barndom har den almindelige sprogudvikling slettet.

Efter 1864 da »de otte sogne« syd for Kolding ved grænsedragningen kom fra hertugdømmet Slesvig og blev lagt direkte til kongeriget, blev der i 1866 foretaget nøjagtige opmålinger bl.a. af Vejstrup sogns tre byer: Sjølund, Grønninghoved og Vejstruprød og det synes at være de ældste kort, man har over Vejstrup sogn. I hvert fald kender matrikelarkivet i København ikke ældre virkelige kort.

Under de mange krige, der altid har rullet hen over Sønderjylland, er mange værdifulde arkivsager forsvundet, så hverken danske eller tyske myndigheder ved, om de er ødelagte eller gået tabt på anden måde. Hvis de gamle kort over Vejstrup sogn fra før 1866 ikke er gået den vej, må de vel findes et eller andet mærkeligt sted, men hvor?

Selv om de tilgængelige opmålingskort således ikke er særlig

gamle, indeholder de dog mange interessante oplysninger bl.a. om stier og vejlinjer i 1866, der på betydelige områder afviger stærkt fra det nuværende vejnet i sognet, og de peger ganske tydeligt på forbindelsen mellem de otte sogne indbyrdes og til de øvrige syv sogne syd for 1864-grænsen med hvem de sammen udgjorde det gamle udelte 15-sognede Tyrstrup Herred før 1864.

De gamle veje var overalt indrammet af store levende hegn på brede diger, og de markerede også alle betydende markskel. Nu svinder det stærkt i disse dejlige hegn. De tager for stor plads i vor jordhungrende tid, og så fjernes de. Ingen synes at tænke på, at det særprægede smukke landskab og hele egnens miljø tager ubodelig skade derved. Man kan nu mange steder dårligt kende sin barndoms- og ungdomsegn igen, så bart og forblæst er der blevet, hvor hegn og diger er fjernet.

De gamle diger og hegn var smukke, men når vinteren var inde, sneen faldt og fygesneen jog over markerne, samledes der vældige snedriver i læ af hegn og diger, og vejene kunne da være helt ufremkommelige i lange tider.

Ved sådanne lejligheder var det snefogedernes pligt ved hjælp af halmkoste på høje stager at anvise veje ind over de åbne marker, hvor man kunne køre og gå, når vejene var ufremkommelige. Disse anviste veje over markerne kunne jo nok gå an, når det var græsmarker, men de var ikke rare at færdes på, når de blev anvist ind over ujævne pløjemarker.

De anviste nødveje over markerne blev i egnens særprægede sprog kaldt vej over »tværfolks marker«, hvor man nok andre steder vil sige veje tværs over folks marker — men det hed altså over »tværfolks marker«. Folk andet sted fra, der bosatte sig i sognet, undrede sig over dette sprogbrug.

Det var bestemt ikke noget rart hverv, hvis man af sognerådet blev udnævnt til snefoged. Jeg ved det af erfaring, for jeg har selv prøvet det et år.

Alle havde snekastningspligt i forhold til deres ejendommes

størrelse, og de blev hvert år udarbejdet en snekastningsliste, hvorpå der var opført, hvor mange hele eller halve dages snekastning, hver enkelt skulle udføre i første omgang, og derefter hvis det var en langvarig snevinter i anden omgang og således videre. Listen hver hvert år fremlagt til eftersyn.

Det kunne nok knibe med at få folk til at udføre denne snekastningspligt. Det foregik naturligvis med skovl, for maskiner til det brug kendtes ikke. Der blev ikke ydet nogen betaling for det, undtagen på amtsvejen, hvor arbejdet sorterede under amtet, og det havde snefogeden ikke noget med at gøre.

Når man ellers fik dem ud til arbejdet, kunne det endda gå med husmændene og landsbyhåndværkerne, idet man kunne lave en aftale med dem om, at når de havde skovlet sneen bort fra et bestemt vejstykke, så kunne de gå hjem.

Så kom der gang i skovlene, for de ville gerne hjem igen i en fart.

Men det havde karlene fra byens gårde ikke den samme interesse i, for kom de hjem til gården midt på eftermiddagen, blev de blot sat til andet arbejde i stald og lade. De var derfor slet ikke interesserede i akkordaftaler ved snekastningen, og de havde bestemt ikke travlt med at bruge skovlene.

Da snefogeden naturligvis satte en ære i at få vejene ryddet for sne så hurtigt som muligt, skulle der både forhandlingsevner, smidighed og opfindsomhed til.

Snefogeden kendte jo beboerne i alle husene, og kendte han nu et sted, hvor mand og kone var villige til at lave kaffe og kaffepunche til en flok karle, så var det med, at få karlene igang med skovlene et stykke borte. Når de så var lidt igang, så kunne man sige: »Karen og Ole vil gi et par »små sorte«, hvis I kan skovle dem fri for sne, så de kan få mælken på mejeriet i morgen.

Det kunne tit hjælpe. Så kom der gang i skovlene, og inden længe var vejstykket ryddet for sne, og de sad svedige i stuen og nød en lille sort eller to.

Med akkorder, med list og lempe fik man efterhånden de større veje nogenlunde ryddet for sne, så også husmændene ad vejene og over »tværfolks marker« kunne få mælken frem til mejeriet, men der kunne være vintre, hvor der praktisk talt ikke kom mælk til mejeriet i nogle dage.

De udflytterejendomme, der lå ved de små veje og markveje, var praktisk talt sneet inde. De måtte klare sig, som de bedst kunne, for det kunne i strenge snevintre tage uger, inden man kunne komme dem til hjælp med snekasterne, og efterhånden som dagene gik, og arbejdet med snerydningen ingen ende syntes at have, blev det vanskeligere og vanskeligere, at få folk igang med skovlene.

Kom man ud for at skulle »tilsige dem« til snekastning, lavede de vrøvl eller de kom slet ikke, og selv om snefogeden havde loven på sin side, og kunne få dem idømt bøder, så, var det jo noget man ikke gjorde overfor sognets folk, naboer, venner og bekendte,for man skulle jo gerne leve fredeligt sammen med dem, også når sneen var smeltet og vintersæden stod grøn på markerne.

Men i snevintre kunne en rask knægt også i en fart tjene sig lidt penge. Jeg husker således en fastelavnstid, hvor der lå en masse sne. Jeg tog da ned til bager Bunkenborg i Grønninghoved, der bagte alle tiders fastelavnsboller og »kræblinger« med svesker i midten og masser af sukker udenpå. Det er vistnok dem man i vore dage kalder Berlinere. De var aldeles pragtfulde. Jeg har aldrig siden fået noget bagværk så dejligt.

Hos bager Bunkenborg fik jeg et par store kurve så fyldte med fastelavnsboller og kræblinger, som jeg kunne bære, og så gik det afsted ud til snekasterne, hvor jeg hurtigt fik tømt mine kurve. Husker jeg ikke fejl kostede en stor fastelavnsbolle 5 øre og en stor kræbling 10 øre.

Så snart kurvene var tomme gik turen igen ned til bager Bunkenborg igen efter en ny forsyning, og så ud igen til et sted på vejene, hvor en stor flok karle skovlede sne. Sådan gik hele

dagen fra bageren til snekasterne, frem og tilbage, så hurtigt man kunne.

Jeg mener, at jeg fik 20 pct. af salget, og i løbet af et par dage gav det efter den tids forhold en ganske betydelig fortjeneste, for 10-15 kr. var umådelig mange penge i de tider, men det var også et par strenge dage.

Den vej, der går fra Sjølund Vandværk og Gamborggård, der ejedes af grisehandler Andreas Lauritsen, langs gårdens mark der kaldtes »æ kjärkemai«, ned til Vejstrup Forsamlingshus, blev skiftevis kaldt »æ Kjærkevej« og »æ Nyvej«. Den er også ret ny og var oprindelig kun en sti. Hegnet over mod Andreas Lauritsens Kirkemai groede ovenpå et stort dige, og var altså oprindelig mark- og stiskel. Den var så smal, at drengene morede sig med at stå oppe på hegnsdiget og tisse tværs over stien.

Vistnok omkring århundredskiftet blev stien udvidet til en vej, og arealerne hertil blev taget i stiens modsatte side, hvorfor hegnet her også er en tjørnehæk og plantet på den flade jord. De to sider af denne vej viste altså både det gamle oprindelige hegn på hegnsdiget og det nye hegn på den flade mark. Indtil de seneste år, da hegns- og digerydning har ændret så meget, har man netop på hegn og diger kunnet se, hvad der var gamle veje- og markskel, og hvad der var af nyere dato.

Ikke mindst vejene over Sjølund Gammelmose og omkring Vejstrup kirke og den gamle Vejstrup skole er i det sidste århundrede ændret så afgørende, at der engang kan være grund til en nærmere undersøgelse af, hvad disse store ændringer i færdselslinjerne er kommet til at betyde for udviklingen i sognet og ikke mindst i Sjølund.

Min barndoms præst, dr. theol Ludvig Glahn

Jeg gik fornylig på Snoldelev kirkegård og fandt da her mindestenen for min barndomms præst Ludvig Glahn. Det var ikke noget tilfælde, for jeg vidste, at mindestenen var der. Mange vil endnu bevare hans navn og gerning i taknemmelig erindring. Det gælder i Snoldelev-Tune, og det gælder i mit fødesogn ved den dansk-tyske grænse 1864-1920 — 'Vejstrup Sogn. Her døbte han mig i sognekirken for mere end 70 år siden.

Pastor Ludvig Glahn blev født den 16. juli 1861 i København som søn af en generalmajor Henrik Glahn og hustru Christiane Louise, født With. Han blev student fra Borgerdydsskolen 1878 og theologisk kandidat med 1. karakter den 28. januar 1885. Den 1. oktober 1892 blev han så sognepræst i mit fødesogn, Vejstrup, 11 km syd for Kolding, hvortil han flyttede med sin unge hustru, Vilhelmine Ernesta Varming, der var født den 7. februar 1863 som datter af sognepræsten i Øster Alling, Ludvig Varming og hustru, Doris, født Nyrup.

Det unge præstepar i Vejstrup var blevet gift den 1. december 1891. Under sin præstetid i Vejstrup blev pastor Glahn i 1899 medlem af Kirkeligt Centrums bestyrelse og i 1903 censor ved den theologiske embedseksamen.

Pastor Ludvig Glahn var en sand patriot i dette ords gamle og allerbedste betydning, og hans fædrelandskærlighed gav sig først og fremmest udtryk i hans altid levende interesse for Sønderjylland, og det var også den, der havde fået ham til at søge det ret ringe præsteembede i et lille grænsesogn. Han bevarede gennem alle de mørke år et fast og sikkert håb om en genforeningens dag. Han fik den lykke at opleve Naordslesvigs genforening med moderlandet, men også den for ham så store og bitre sorg, at ikke hele Sønderjylland kom med i genforeningsglæden.

Med den varmeste interesse og medhu fulgte han nu landsmænd i Sydslesvig, og de danske i Sydslesvig har aldrig haft en mere ærlig og trofast forbeder end pastor Glahn. Så længe han levede, glemte han dem aldrig i sin bøn, hverken offentlig eller i hans lønkammer.

Hans ægte danske sind gav sig også udtryk overfor kongehuset — »Gud, konge og fædreland« var for ham ikke tomme fraser ved et festligt bord, men levende virkelighed og realiteter i hverdagen.

I 1898 viede pastor Glahn i Vejstrup Kirke en pige fra et sogn syd for grænsen til en ung mand fra sognet nord for grænsen, og ved det efterfølgende store bryllupsgilde foreslog pastor Glahn, at der skulle sørges for, at der også fra grænseegnene kom en hilsen til daværende prins Christians bryllup med prinsesse Alexandrine den 28. april 1898.

Der blev hurtigt samlet en sum penge ind, og for dem blev der malet et billede af Skamlingsbanken, der jo ligger i Vejstrup Sogn. Billedet blev forsynet med en udskåret ramme, og hele gaven blev udstillet i en sal på Rådhuset i Kolding, så alle interesserede kunne se den.

I maleriets ramme blev der skåret et smukt vers, som passtor Glahn havde skrevet. Det lød i al sin storladne enkelthed således:

Kongeætling — hav i tanke,
hvad fra høje Skamlings-
banke
søndret støtte taler om.
Vi vil kæmpe, vær rede,
altid holde ud og bede,
til der én gang fældes dom.

Det var pastor Ludvig Glahns hilsen til Kong Christian X's og dronning Alexandrines bryllup den 26. april 1898.

Den 24. august 1905 blev pastor Glahn sognepræst i Snoldelev-Tune. Når han søgte dette embede, var det vistnok mest for at kunne fortsætte sin ungdoms videnskabelige studier, der da også førte til, at han som Danmarks ældste doktorand — 68 år gammel — i 1929 tog doktorgraden på en theologisk afhandling om profeten Essais — karakteristisk nok netop »hjemkomstprofeten«. Det har utvivlsomt haft forbindelse med hans store ønske og interesse for Sønderjyllands hjemkomsthåb 1864-1920.

I 1931 faldt pastor Ludvig Glahn for aldersgrænsen. Han flyttede tli Frederiksberg, hvor han døde på Frederiksberg Hospital den 9. november 1935. Han blev begravet på Snoldelev kirkegård den 13. november 1935.

Lige til sin død besøgte han jævnligt sit gamle sogn ved 1864-grænsen, og det var aunder sådanne besøg jeg lærte min gamle sognepræst at kende og kom i ret nøje kontakt med ham.

Ved besøg i de gamle grænse-egne som han kendte så godt, forsømte han aldrig nogen lejlighed til en tur i Sønderjylland, der stadig stod hans hjerte nær. Jeg fulgte ham på en sådan tur til den nuværende grænse, hvor han længe stod og så ind over Sydslesvig med Flensborgs tårne og kraner nærmest.

Tårerne løb ned ad kinderne på den gamle præst.

Ved en Mosekant

Minder fra en Mose, der nu ikke er mere

De skønneste dage, jeg har oplevet, var dage ved en mosekant. Det er nu snart mange år siden, men minderne derom lever stærkt i mit sind, og de vil leve der til mine dages ende.

Jeg ønsker vist egentlig slet ikke at se mit barndomsland igen — nu, da mosen er forsvundet, fordi jordgriske folk ikke kunne tåle at se Sjølund Gammelmoses 30 tdr. land uproduktive areal. Sådanne mennesker er der desværre mange af over det ganske land, og deres energi i forbindelse med hedeselskabets altid beredvillige »Landindvindere« ødelægger efterhånden det danske Landskab, hvor dette ikke er eng, korn- eller roemark. De gør sig i hvet fald alle tænkelige anstrengelser derfor.

De kan ikke se, disse folk, at de gør det danske landskab fattigere, at de udvisker landskabets karaktertræk, blot for at man kan komme til at høste så og så mange læs hø, så og så mange tønder korn eller roer mere. De synes ikke at være klar over, at også i den henseende gælder det gamle ord, at mennesket lever ikke af brød alene.

Min mose har de nu også taget, — nå ja min er vel også meget sagt, for i juridisk henseende ejer jeg — og min Fader før mig — kun en såre ringe del af den, men i et lille hus ved den-

ne mose var han født 1854, og jeg 48 år senere. Vi har elsket denne mose, både fader og jeg, selv om vi på vort jydske reserverede modersmål ikke brugte stærkere ord, end »at vi ku li' den«.

I mørkningstimerne i det lille, lave, stråtækte hus ved mosekanten fortalte fader i min barndom om tørvegravningen og tørvegravene. Det var højtidsstunder for mig, disse mørkningstimer, når det var blevet for mørkt til, at man kunne udføre den sædvanlige syssel, og hvor det endnu var for lyst og for tidligt til, at man kunne tænde petroleums-hængelampen over bordet i stuen.

Bøgebrændet buldrede i den gamle, tynde kakkelovn og kastede en flakkende lysstribe over det ujævne gulv med de brede, knastede gulvfjæl, der var slit af mange fødders gang gennem utalte årtier. Træets knaster stod som afrundede bakker over det bløde veds dybe dalsænkninger. Det gav interessante skyggevirkninger, når lysstriben fra kakkelovnen faldt hen over gulvet med retning mod sovekammerdøren.

Fader var den bedste fortæller, jeg nogensinde har hørt, og han holdt af at fortælle. Han havde oplevet 1864 og huskede, hvorledes østrigerne, der i stort tal var indkvarteret på egnen, stjal høns på gårdene, pillede fjerene af hønsene ved mosekanten og her stegte dem over åbne småbål.

Som 10-års knægt havde fader oplevet »Besættelsen« i 1864, og gennem sin strålende fortællekunst gav han oplevelsen videre til mig, så jeg ligefrem så, hvorledes blæsten førte fjerene af dfe stjålne høns ind i mosens lyngkroge og vidiekrat.

Store Kresten og hans fader, »Mawens«, havde strøget mange tørv i den gamle mose. De ældste på egnen kan vel endnu huske Store Kresten, men ingen af dem har kendt hans fader. Deres grave på Vejstrup Kirkegård synes nu forsvundne.

De var kæmper af skikkelse, og de havde kræfter,, der svarede dertil. De levede ikke af bollemælk og øllebrød, men drak brændevin, som andre drikker vand. Det var Store Kresten,

der sagde, at der til hvert menneske var en tildeling på 80 mælkejunger ren brændevin, men da ikke alle drak deres ration, var der endnu mere til ham. Og han spyttede ikke i det. Han skal nok have fået sin ration og mere til.

Det var kraftkarle, der i sommerhalvåret lavede tørv i gammelmosen, drak deres tre pægle brændevin og spiste den tarvelige mellemmad i vidiebuskenes skygge, hvor maden efter en halv dag eller mere i sol og varme var bleven endnu mere tør, end den var, da de om morgenen ved 4-5 tiden gik hjemmefra. Dagen i mosen var lang og hed, slidet tungt og trælsomt med det våde, tunge tørvedynd i de sorte grave. Der skulle bestilles noget i de dage, om der skulle tjenes en lille dagløn, og et sådant umenneskeligt slid afstumper. Var der mon så noget at sige til, at de lidt vel flitigt lod trepæglsflasken vende bunden op mod solen?

Fader kendte alle disse mænd. Han havde færdedes iblandt dem, fra han kunne begynde at gå og til de en efter en blev lagt i graven på den gamle kirkegård bag det svære, mosgroede kampestensgærde.

Et halvt århundrede senere, da han i mørkningstimerne fortalte sin ivrigt lyttende dreng om de gamle henfarne slidere og deres liv i mosen, var de stort set uddøde. Tørvejorden var gået op i røg på de åbne skorstensarner og i kakkelovnene i sognet.

Mosen var nu mørke, sivkransede vandhuller med dunhamre og kæruld, gule Iris, Bævreasp, Lyng, Vidiebuske og små Birkeskud. I drengens barndom og første ungdom blev Bævreasp og Birk større og større, og de tiltog stærkt i antal, så stærkt, at de sine steder blev til småskov, der året rundt, i Løvspring som i Løvfald, gjorde mosen til et eventyr. Og i de gamle, halvt tilgroede tørvegrave, hvor mænd havde ofret brændevin, kræfter og sved for at gøre sognets stuer lune ved vintertid, var der nu gedder, store, grådige rovfisk, der bed på krogen i lummervarme tordenvejrsdage og smagte godt til kartofler og peberrodssovs.

Fader lærte mig at fange gedder, både på krog og på anden måde. Trak et tordenvejr over egnen med lummervarme, var fader altid i mosen, for så bed gedderne bedst, sagde han. Og han kom ofte hjem fra mosen med store gedder, der var en velset afveksling i den daglige spartanske kost med den småt tilmålte saltmad, der næsten året rundt var tilsætningen til kartoflerne.

Så var det, at Julius Bjørnshauge købte et par moseparceller af sognerådsformand Jens Graff, vor nabo, men det er et helt kapitel for sig. Julius Bjørnshauge var af den kendte dyrlæge- og redaktørslægt fra Sønderjylland, men om ham skal der ikke fortælles her.

Den gamle mose groede mere og mere til, dog ikke mere, end at den om vinteren, når vandstanden steg, og isen lagde sig over dens flade, var en yndet legeplads for byens børn. Lærer Asger Holme, den seneere førstelærer i Gesten, tog om vinteren i gymnastiktimerne børnene med ud på isen. De færreste havde skøjter med, men et par jernbeslåede træsko var, om ikke lige så gode som skøjter, dog på ingen måde at foragte, og i min skoletid gik både drenge og piger allesammen i jernbeslåede træsko til skolen både sommer og vinter, når man da ikke i den varmeste sommertid gik helt uden fodtøj. Sneen blev fejet væk fra isen på en lang, bred bane og med et godt tilløb gled vi stolte hen over den gamle moses isdække.

Fra det tidlige forår var mosen befolket med et utal af fugle — ja, selv nattergalen holdt til i dens buske og træer, og mosen genlød af hundreder af glade sangfugles sangerkrige. Hugorme og snoge var der også nok af, og det hændte, at en eller anden uforvarende satte foden på en hugorm og blev bidt af den, når man med bare ben løb ad mosestierne gennem den høje lyng. Det var dog sjældent, for enhver vidste jo, at hugormene lå og solede sig på de bare, solbeskinnede pletter, og at man skulle vogte sig for dem.

Hugorme går jo ikke til angreb, hvis de kan se nogen udvej

for at slippe væk. De er ikke slagsbrødre af naturen, men bruger kun deres gifttænder iselvforsvar. Blev en dreng eller pige bidt af en hugorm, blev han eller hun så hurtigt, som et par raske heste kunne løbe, kørt til doktor Neiling i Christiansfeld, der var nærmeste og for øvrigt også eneste læge, — og et par runde ar var de eneste synlige minder om den lidt for nære berøring med nordens giftslange.

I mosen var der også vildænder, agerhøns og harer, og engang imellem havde også en rævefamilie opslået sit sommerbo her, men rævene var her dog kun på gæstevisit. Fader gik ikke på jagt med bøsse. Dertil holdt han alt for meget af mosens dyreliv. Han viste mig vildændernes reder og senere de dunede små, ligesom han nok skulle gøre mig opmærksom på harespor og på Morten selv, når den sprang mellem kålroerne på vore korte agre for at forsvinde i mosens krat.

Da jeg selv blev ejer af markerne og de små mosearealer, forbød jeg al jagt på mine områder. Det var helt i faders ånd. Han havde lært mig at holde af dyrenes fri — og tillidsfulde — færden i mark og mose, selv om harerne i strenge vintre kunne være slemme til at gnave i mine nyplantede frugttræer. De lette harer og viltre agerhøns, senere også de tunge fasaner, blev så tamme, at de i hårde snevintre kom helt op til vor køkkendør, hvor min kone fodrede dem mellem de store, gamle frugttræer i baghaven.

Jægerne kunne ikke rigtig med min fredning af vildtet, og en dag greb jeg en af dem, da han på mit areal skød en fasanhane. Han påstod, at han ikke var klar over, at jeg havde aflyst al jagt på mine arealer. Han havde ikke bemærket min annonce herom i det lokale uge-annonceblad, sagde han. For at samme undskyldning ikke skulle gælde en anden gang, indrykkede jeg nu en annonce, hvori der stod, at al jagt på vildtet på mine arealer var forbudt, hvorimod jeg intet havde at indvende imod, at man på arealerne skød omstrejfende jægere og hunde!

Det virkede efter hensigt. Den tossede annonce var i lang tid samtaleemnet i sognet og langt uden for sognets grænser, — men så vidste også alle, at jeg havde forbudt al vildtjagt på mine arealer. At jeg var en mærkelig fyr, var de fleste klar over i forvejen.

Mosen var en herlig legeplads for byens børn. Jeg husker, hvorledes brugsforeningsuddeler Marius Windfeldts drenge og jeg havde set Cirkus for første gang. Det var den lille Cirkus »Alaska«, der havde opslået sine teltpæle på pladsen ved banen, hvor senere murermester Jørgen Jørgensen byggede huse. Denne lille og sikkert meget spartanske Cirkus var en eventyrlig oplevelse for os drenge, og vi indrettede straks vor egen lille Cirkus i mosen. Teltlærred havde vi ikke, men vi havde en granmast med sejlgarnssnore til alle sider fra mastens top, så vi fik en cirkelrund Cirkus ud af det ...

Ak ja, gamle minder! For mig står det, som cirkuspigen i »Alaska« er den skønneste kvinde, jeg nogensinde har set. I virkeligheden var hun vel næppe nogen strålende skønhed, men det var den første kvinde, jeg så i så lidt tøj, at det nærmede sig ingenting.

Med den første udtørringsplan for mosen, der gennemførtes i trediverne, forsvandt geddeme, den gule Iris og den hvide Kæruld. Der blev for lidt vand. I de tørlagte grave lå store og små gedder døde og stinkende. Det var sorgens dage, da vandet fra mosen fossede ned gennem de nygravede kanaler til rørledningen gennem Sjølundgaards marker til Grønninghoved mose.

Men lyngen var der da endnu, Vidiebuskene, Bævreaspen og Birken groede mere end nogensinde, og det skabte stemning over mosen. Dyrelivet tog også til, selv om Vildænderne forsvandt sammen med vandet. Rørhønsene og Blishønsene blev hjemløse, men fasanerne og harerne trivedes så meget bedre.

Ulykkeligvis var der mennesker, der ville fortsætte ødelæggelsen af Sjølund Gammelmose, og i 1948-49 fuldbyrdedes

den med rydning af træer og buske, med planering og »Kultivering«.

Du kære, gamle mose, som nu ikke er mere. Vi er mange der savner dig, og vi er også nogle, der ikke siger »Kultiveringsmændene« tak for deres ødelæggelse og forfladigelse af landskabet.

Jens A. Petersen

Af Jens A. Petersen er tidligere udkommet:

Hjemstavnstoner (Digte) 1921
Byens børn (Noveller 1922
Husmandsbevægelsen i Vejle amt 1922
Fra de otte sogne (Kulturhistorie) 1933
Blandsæd (Digte) 1936
Mellem levende hegn (Kulturhistorie) 1936
Sange fra plovfuren (Digte) 1938
Landbrugskrisen i Danmark 1938
Ved det gamle Herredsting (Kulturhistorie) 1940
Landboungdommens sange (Digte) 1941
Langs en gammel grænse (Kulturhistorie) .. 1955
I borgernes tjeneste (Kulturhistorie) 1964
Fra landsbyer til bysamfund (Kulturhistorie) 1968
Mel og Brød - Røde Vejrmølle (Kulturhistorie) 1969
Fra den gamle købmandsgård (Kulturhistorie) 1970
Vesterled (Kulturhistorie) 1970
Så til søs (Kulturhistorie) 1970
Hedeboegnen i et folkeligt kultur område..... 1972
Fremad mod bedre kår (Kulturhistorie) 1971
Hjemme i sognet (Kulturhistorie) 1973
Glimt af Vestegnens fortid (Kulturhistorie) 1975
Hedeboegnen II - Landsbyer og miljø 1976
Østers-Øen Mors (sammen med Georg Morsland) 1954
Fra løbedegne til købstadsskoler (sammen med Hans Olsen, Uffe C. Marott, H. L. Hansen og Martin Hansen) 1968
Historiske Strejftog I-II (redaktion af lokalhistorie) 1963-64